

ÖZ

Atatürk'ün cumhurbaşkanlığı sırasında onun özel kalem müdürü ve genel sekreteri olarak görev yapmış Hasan Rıza Soyak'ın anılarında ne kanıtlanabilen ne de görmezden gelinebilen meşhur bir iddia yer almaktadır. Buna göre Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri Recep Peker, İtalya ve Almanya'daki faşist partilere özenerek Türkiye'de de bir parti devleti yaratmak düşüncesiyle CHP için nizamname ve program taslakları kaleme almıştır. Peker'in bu çalışmaları Atatürk'ü çok kızdırmış ve nihayet onun Atatürk'ün gözünden düşmesine yol açmıştır. Recep Peker'in dünya görüşünü ve faşizme yaklaşımını ele alan çalışmaların büyük çoğunluğunda Soyak'ın anılarında anlattığı bu olay fazla sorgulanmadan doğru kabul edilmiş ve bu varsayım üzerinden çeşitli çıkarımlarda bulunulmuştur. Oysa Soyak'ın anıları ancak onun dönemin politik mücadelelerinde taraf olan bir figür olduğu unutulmadığında doğru değerlendirilebilir. Soyak, İnönü ve Peker'e mesafeli olan Atatürk'ün yakın çevresindeki kişilerden biridir. Bu iki kişiye göre daha liberal bir pozisyonu benimsediği söylenebilir. Dönemin politik çatışmalarının etkileri, o dönem bu çatışmalarda taraf olan pek çok kişinin anılarına yansıdığı gibi Soyak'ın anılarında da yansımaları bulmuştur ve söz konusu anılar bu çerçevede okunmalıdır. Bilimsel açıdan daha verimli sonuçlar doğuracak olan, Soyak'ın belgelerle doğrulanamayan anılarına takılıp kalmak değil; fakat Peker'in faşizm konusundaki yaklaşımını onun kaleme aldığı metinler üzerinden incelemektir. Böylesi bir incelemede şu sorulara yanıt aramak yerinde olacaktır: Recep Peker'in çeşitli ideolojilere yönelik yaklaşımı hep aynı mı olmuştur? Eğer bu konuda bazı değişimler ortaya çıktıysa bunun sebepleri nelerdir? Çokça gönderme yapılan 1935'teki İtalya seyahati öncesi Peker ve CHP yöneticileri Avrupa'daki partilerin ve bu bağlamda faşist partilerin programlarından habersiz miydiler? Haberleri varsa, bu konu niçin 1935-1936'da aniden ortaya çıkmış gibi ele alınmaktadır? Recep Peker'in CHP'nin ideolojisi ve teşkilatlanması üzerindeki etkisi nedir, bu hususta parti içinde anlaşmazlıklar var mıdır ve bu anlaşmazlıklar, karşıtlarının Peker'in ideolojisini tanımlamalarına bir etkide bulunmuş mudur? Soyak'ın bahsettiği program ve nizamname taslakları bulunamadığına göre, Peker'in yazı ve konuşmalarından, parti örgütüne yaptığı tebligatlardan onun faşizme bakışıyla ilgili nasıl bir sonuca ulaşabiliriz? Bu çalışmada, dönemin Avrupası'nda etkili olan çeşitli ideolojiler gibi faşizmin de 1935'ten önce Kemalist entelektüellerce mercek altına alındığı ve liberalizmin 1920'li yıllarda yaşadığı çifte kriz sonrasında dünyanın farklı ülkelerinde de görülen pragmatik modernist eğilimlere Türkiye'de de rastlandığı, Recep Peker'in faşizme yönelik yaklaşımının da büyük ölçüde bu pragmatik modernist çerçeve içinde anlamlandırılabilceği öne sürülmektedir. Peker, Nazizm ve faşizm gibi görüşleri Türkiye açısından ideolojik bir tehdit olarak tanımlıyor, faşist akımlara reaksiyoner olmaları ve ırka dayalı milliyetçiliği savunmaları bakımından eleştirel yaklaşıyordu. Bununla birlikte otoriter bir dünya görüşüne sahip olan Peker, 1930'lu yıllarda Türkiye'de görülen otoriterleşme eğilimiyle birlikte liberalizm ve parlamentarizme yönelik daha sert eleştiriler dile getirmeye başlamıştı ve sınıf çatışmasına yol açtığını düşündüğü liberalizm ve sosyalizm gibi akımlara faşistlerin de karşı olmasını haklı buluyordu. Peker'in aldığı tepkiler, onun partiyi devlete hâkim kılmaya çalışmasının ve zaman zaman pragmatik modernizmin sınırlarını zorlayan otoriter eğilimlerinin bir sonucuydu.

Anahtar Kelimeler: Recep Peker, Kemalizm, Cumhuriyet Halk Partisi, Faşizm, Türk Düşünce Tarihi.

* Dr., Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara/TÜRKİYE, E-Posta: seckincelik2@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-9260-3754.

RECEP PEKER'S THOUGHTS ON FASCISM AND QUESTIONING A CLAIM

ABSTRACT

In the memoirs of Hasan Rıza Soyak, who served as Atatürk's private secretary and secretary-general during his presidency, there is a famous assertion that cannot be verified or denied. Accordingly, Recep Peker, Secretary-General of the Republican People's Party (CHP), created draft regulations and programs for the CHP, copying fascist parties in Italy and Germany, with the goal of building a party state in Turkey. Peker's works enraged Atatürk and finally caused him to fall out of favor with him. Most works dealing with Recep Peker's worldview and approach to fascism regarded this occurrence recorded in Soyak's memoirs as true without any questioning, and numerous inferences were drawn based on this assumption. However, Soyak's memories can only be properly interpreted if it is not forgotten that he was a participant in the period's political struggles. Soyak was a member of the inner circle of Atatürk who preserved his distance from İnönü and Peker. He took a more liberal stance than these two people. The impact of the period's political disputes was reflected in Soyak's memories, as well as the memories of many people who were involved in these struggles at the time, and the memories in question should be read in this context. It is more scientifically useful to study Peker's approach to fascism through his works rather than Soyak's memories, which cannot be validated with documents. It would be reasonable to seek answers to the following questions in such a study: Was Recep Peker's approach to diverse ideologies consistent? What were the causes for any changes that occurred in this regard? Were Peker and CHP executives unaware of the programs of European parties, particularly fascist parties, before Peker's trip to Italy in 1935? Why is this issue portrayed as though it arose out of nowhere in 1935-1936, if they were aware? What was Recep Peker's influence on the ideology and organization of the CHP, were there any conflicts within the party on this matter, and did these disagreements have an impact on his opponents' conceptions of Peker's ideology? Since the program and draft regulations described by Soyak could not be found, what conclusion can we draw about Peker's understanding of fascism from his writings and speeches, as well as his notifications to the party organization? It is argued in this study that, like various ideologies that were influential in Europe at the time, fascism was scrutinized by Kemalist intellectuals prior to 1935, that after the double crisis of liberalism in the 1920s, pragmatic modernist tendencies, which were also seen in other countries around the world, were also seen in Turkey, and that Recep Peker's approach to fascism can be grasped to a large extent within this pragmatic modernist framework. Peker regarded Nazism and fascism as an ideological threat to Turkey, and he criticized fascist movements for being reactionary and defending nationalism based on race. However, with the authoritarian trend seen in Turkey in the 1930s, Peker, who had an authoritarian worldview, began to express harsher criticisms of liberalism and parliamentarism, and he acknowledged that the fascists were right for opposing movements such as liberalism and socialism, which he thought led to class conflict. The reactions Peker received were a result of his efforts to establish the control of the party over the state, as well as his authoritarian tendencies, which occasionally strained the limits of pragmatic modernism.

Keywords: Recep Peker, Kemalism, Republican People's Party, Fascism, History of Ideas in Turkey.

GİRİŞ

Atatürk'ün cumhurbaşkanlığı sırasında onun özel kalem müdürü ve genel sekreteri olarak görev yapmış Hasan Rıza Soyak'ın *Atatürk'ten Hatıralar* adlı kitabında yer alan ve ne kanıtlanabilen ne de görmezden gelinebilen meşhur bir iddia vardır. Buna göre Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri Recep Peker, İtalya ve Almanya'daki faşist partilere özenerek Türkiye'de de bir parti devleti yaratmak düşüncesiyle nizamname ve program taslakları kaleme almıştır. Bunları okuyan Atatürk, bir hayli öfkelenmiş ve iddia edilen rapor hakkındaki görüşlerini Soyak'a açmıştır. Soyak'ın ifadeleriyle:

“Üzerinde ilk bakışta sezilen bir sinirlilik hâli vardı; beni görünce azarlar gibi sordu: “Bu zorbalı kimlerdir, onları kim seçecektir?” Şaşırılmışım, kekeleydim: “Hangi zorbalı paşam?” Daha sert ve yüksek bir sesle: “Efendim, sen dün akşam bana getirdiğin kağıtları okumadın mı?” “Biraz okumuştum Paşam.” “Ha işte orada bahsedilen, bütün kuvvetleri nefsinde toplayıp tek partiyi, tabii dolayısıyla, devleti ve memleketi kendi başlarına idare edecek olan yüksek meclisin azasını... Diyorum; onları kim seçecek; bu zorbalı heyeti, kuvvet ve selâhiyetlerini kimden ve nasıl alacak? Hayret, hayreti uzma. (...) Bu ne sakat düşüncedir, bu nasıl zihniyettir? Görülüyor ki varmak istediğimiz hedef, henüz, en yakın arkadaşlar tarafından bile zerre kadar anlaşılması değildir.”¹

Soyak, Atatürk'ü bunca öfkeleniren metinlerin içeriğine ilişkin bilgiler de veriyordu. Çok az sayıda kişiden oluşan ve sınırsız yetkilere sahip bir heyet ülke yönetimini üzerine alacak ve bütün kararları bu heyet

¹ Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar*, C. 1, Yapı ve Kredi Bankası, İstanbul 1973, s. 58.

H. SEÇKİN ÇELİK

verecekti. İtalya ve Almanya'daki gibi faşist gençlik örgütlenmeleri kurulması da öngörülüyordu. Böylece Türkiye Büyük Millet Meclisi de bir şekilden ibaret kalacaktı. Soyak'ın aktardığına göre bu metinler Başbakan İnönü tarafından da imzalanmıştı; ama sonradan anlaşılmıştı ki İnönü onları okumadan imzalamıştı. Anılarında yer alan bazı başka konularda bahsettiği belgeyi içeriğiyle birlikte aktarmasına karşın bu konuda Soyak sadece çok kısa bir özet veriyordu. Bu nizamname ve program taslakları Cumhuriyet Halk Partisi evrakında ya da başka yerde mahfuz ise, Soyak'a göre yayımlanmaları Atatürk'ün totaliter idarelere yönelik yaklaşımını göstermesi bakımından "kutsal bir görev" niteliğindedir.²

Bugüne değin Soyak'ın bahsettiği program ve nizamname taslaklarına ulaşabilen bir araştırmacı olmadı. Bununla birlikte otoriter bir yönetici olarak ünlenen, partiyi daha fazla ön plana çıkarmak için çok çaba sarf eden Peker'le ilgili bu iddia güncelliğini korumaya devam etmektedir. Soyak'ın bahsettiği taslak metinlere ulaşamadıysa da, Peker'in kaleme aldığı diğer metinler, genel sekreterliği sırasında parti teşkilatlarına gönderdiği tebliğler ve çeşitli söylevleri araştırmacıların erişimine açıktır ve bu materyal kullanılarak söz konusu iddia ile ilgili sağlıklı bir değerlendirme yapmak mümkündür.

Recep Peker'in dünya görüşüne ve faşizme yönelik düşüncelerine temas eden çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bunlar içerisinde biyografik bir çalışma niteliği gösteren Teoman Gül'ün kitabında Peker'in siyasi görüşleri hakkında genel bazı bilgiler verilmiş; bu arada Soyak'ın iddiası fazla sorgulanmadan alıntılanmıştır. Gül, Mete Tunçay'ın, aktardığı ve Peker'in Kemalizm'i faşizmin Türkçesi yapmak istediğine yönelik iddiayı da benimser bir tutum takınmıştır.³

Biyografik nitelik taşıyan bir başka çalışma da Kara'ya aittir. Kara da Peker'in "altı ok"u nasıl yorumladığına dair bilgiler vermiş; fakat Peker'in faşizme bakışı hakkında ayrı bir inceleme sunmamıştır.⁴

Özkaya, Peker'in çeşitli ideolojilere bakış açısını ele alan bir makale kaleme almıştır. Ancak makalede Peker'in görüşlerini yansıtan pek çok önemli metin kullanılmamış ve dolayısıyla ayrıntılı bir analiz de ortaya konulamamıştır.⁵

Demirci, Recep Peker'in faşizmden esinlenmesiyle ilgili tartışmaya tek parti dönemindeki gençlik teşkilatı tasarıları hakkındaki araştırması üzerinden katılmıştır. Makale söz konusu dönemdeki gençlik teşkilatlanması tasarılarıyla ilgili faydalı bilgiler vermektedir. Bununla birlikte Demirci, Soyak'ın bu konudaki anılarını sorgulamadan kabul etmekte ve Peker'in kendisine yöneltilmiş olduğunu tahmin ettiği eleştiriler üzerinden ne yapmış olabileceğine dair spekülasyonlarda bulunmaktadır.⁶

Görece yakın tarihli bir çalışmada Murat Turan, Peker'in faşizmle ilgili görüşlerine odaklanmamış; ancak Soyak'ın anılarında aktardığı görüşlerin akademik tarih araştırmalarında kullanılma biçimini sorunsallaştırmıştır. Turan'a göre Soyak'ın iddiasını tamamen gerçek dışı saymak onun "tarihsel kimliğine karşı ağır bir itham" olacaktır ve bu metni kendisinin ürettiğini düşünmek de yerinde değildir. Ancak sonuçta Soyak'ın kitabı bir anı niteliğindedir ve içeriğinin kritiği yapılmalı, diğer verilerle karşılaştırılmalıdır. Turan'ın Soyak'ın kitabındaki bilgilerin sorgulanmadan aktarılması ve metnin kritiğinin yapılması noktasındaki uyarıları çok yerindedir; ancak acaba Soyak'ın tarihsel kimliğinden ötürü aslında olmayan bir metinle ilgili bir iddiada bulunması ihtimalini tümünden gözden uzak tutabilir miyiz? Konuyla ilgili sorunsalları ele alırken bu hususta neden farklı bir pozisyonu benimsediğimize açıklık getireceğiz.⁷

² Soyak, *age*, s. 59-60.

³ Teoman Gül, *Türk Siyasal Hayatında Recep Peker*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998, s. 18-44. Bu görüş Gül'ün eserine oldukça dolaylı bir şekilde yansımıştır. Sözü geçen fikri, anılarında ortaya atan kişi bir dönem ABD Büyükelçisi olarak Türkiye'de görev yapan Joseph Clark Grew'dur. Tunçay, bu anıyı Yalçın Küçük'ün bir eserinden aktarmış, Gül de Grew'dan yani iddia sahibinden bahsetmeksizin Tunçay'dan bu görüşü aktarmıştır. Dolayısıyla Grew'un iddiasıyla kitapta bu iddianın yerleştirildiği yer kronolojik olarak tutarsızlaşmıştır. Grew'un bu görüşlerinin Peker'in 1932'de yaptığı İtalya seyahati üzerine oturtulan tezle hiçbir ilgisi yoktur. 1927-1932 yılları arasında bu görevi yürüten Grew, CHP'nin 1931'deki yeniden teşkilatlanma tarzına bakarak bu iddiayı ortaya atmıştır. Tunçay ise, Grew'un bu görüşlerini benimser tarzda görüşler ileri sürmesine karşılık, kitabının daha önceki sayfalarında önemli bir hususa dikkat çekmiştir. Tunçay, Moore ve Linz gibi araştırmacıların, Almanya ve İtalya savaşı kazansalardı Recep Peker'in savunduğu modelin İnönü'nün savunduğu modele galebe çalacağı yönündeki iddialarına, Peker'in Mihver'e karşı savaşa girmeyi savunan bir politikacı olduğu ve dolayısıyla Mihver'in Peker'i tercih etmesinin pek mümkün olmadığı hatırlatmasıyla karşı çıkmıştır. Bkz. Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*, Yurt Yayınları, Ankara 1981, s. 20, 318. Bu konumuz açısından önemli bir noktadır ki buna ilgili kısımda geri döneceğiz.

⁴ Nilgün Nurhan Peköz Kaya, *Türk Siyasal Hayatında Recep Peker*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İzmir 1999, s. 129-153.

⁵ Ahmet Özkaya, "Cumhuriyet Döneminin İdeoloğu: Recep Peker'in Kişiliği ve İdeolojilere Bakışı", *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, S. 7/3, 2020, s. 153-154.

⁶ H. Aliyar Demirci, "Tek Parti Döneminde Siyaset-Gençlik İlişkilerine Bir Örnek: Gençlik Teşkilatı Tasarıları", *AÜSBF Dergisi*, S. 58/2, 2003, s. 63-73.

⁷ Murat Turan, "Bir Tarih Anlatısının Dönüşümü: Recep Peker'in Raporları", *Toplumsal Tarih*, S. 326, 2021, s. 50-54.

RECEP PEKER'İN FAŞİZMLE İLGİLİ DÜŞÜNCELERİ VE BİR İDDİANIN SORGULANMASI

Recep Peker'in dünya görüşünü, onun tarafından kaleme alınan çeşitli metinleri inceleyerek ortaya koymaya çalışan bir diğer araştırma Koçak'a aittir.⁸ Koçak, Peker'i bir Kemalizm ideologu olarak ele almış ve çalışmasına Peker'in "şimdiye kadar hiç bilinmeyen röportajlarına, konuşmalarına ve yazılarına" yer verdiğini iddia ederek başlamıştır. İçerisinde Peker'in şimdiye kadar kullanılmamış bazı metinleri yer alsa da, Peker ile ilgili daha önce yapılmış neredeyse hiçbir çalışmanın dikkate alınmadığı söz konusu kitapta kullanılan çok sayıda metin hem araştırmacılarca iyi bilinen metinlerdir hem de dikkate değer bir kısmı Kemalizm üzerine yapılan çalışmalarda belki de en çok kullanılan dergi olan *Ülkü*'de yayımlanmıştır ki yazar, bu metinlerin *Ülkü*'de yayımlanmış olduğuna hiç gönderme yapmamaktadır. Bu problemin yanı sıra Koçak'ın çalışması, yazarın konusuyla mesafesini korumaya pek özen göstermemesi bakımından da eleştirilebilir. Bol miktarda ünlemin kullanıldığı bu çalışmada yazarın ünlü tarihçi Marc Bloch'un izinden giderek⁹ söylersek anlamayı değil yargılamayı ön plana çıkardığını saptayabiliyoruz. Bu çerçevede ilgili kısımda göstereceğimiz üzere eser kanımızca analiz hataları da barındırmaktadır. Bir başka kitabında ise Koçak, Peker'in SCF deneyiminden sonra partiyi canlandırma için genel sekreterliğe getirildiğini ve şayet bu doğrultuda tasarımlar hazırladıysa bile, kendisine verilen görevi yapmış olduğunu belirtiyor ve bu bakımdan partinin en tutarlı politikacı olduğu için Soyak'ın anısı üzerinden Peker'e haksızlık yapıldığını kanaatini dile getiriyor.¹⁰ Yazarın kısmen örtük olan varsayımı, zaten totaliter bir idare kurmak amaçlandığına göre bu doğrultuda en tutarlı hareket edenin Peker olduğudur. Koçak'ın yazdıklarından bildiğini varsaydığımız Peker'e yönelik bazı engellemelerin niçin ortaya çıktığı konusunda ise, ikna edici, kapsayıcı bir açıklama ortaya konulmuyor ki bu husus da mercek altına alınması gereken bir başka noktadır.

Bu çalışmada Recep Peker'in faşizme bakışı ve bu hususta Soyak'ın iddiası çerçevesinde yapılan temellendirmeler hakkında, son yıllarda yapılan araştırmaları da eleştirel bir gözle ele alarak kapsayıcı bir değerlendirme ve analiz ortaya konulmaya çalışılacaktır. Cevaplandırmaya çalışacağımız şu sorular, araştırmamızın izleyeceği yol haritasını da belirleyecektir: Kişi ya da kurumları faşizmle ilişkilendirirken faşizmin tanımı hususunda nasıl bir yaklaşım ortaya konulmalıdır? Peker'in CHP Genel Sekreteri olduğu dönemde özellikle faşist olmayan ülkelerde faşizmin algılanışı ve faşizme yönelik yaklaşımlar konusunda nasıl bir kavramsallaştırmaya gidebiliriz? Recep Peker'in çeşitli ideolojilere yönelik yaklaşımlar hep aynı mı olmuştur? Eğer bu konuda bazı değişimler ortaya çıktıysa bunun sebepleri nelerdir? Çokça gönderme yapılan 1935'teki İtalya seyahati öncesi Peker ve CHP yöneticileri Avrupa'daki partilerin ve bu bağlamda faşist partilerin programlarından habersiz miydiler? Haberleri varsa, bu konu niçin 1935-1936'da aniden ortaya çıkmış gibi ele alınmaktadır? Recep Peker'in CHP'nin ideolojisi ve teşkilatlanması üzerindeki etkisi nedir, bu hususta parti içinde anlaşmazlıklar var mıdır ve bu arada bu anlaşmazlıklar karşıtlarının Peker'in ideolojisini tanımlamalarına bir etkide bulunmuş mudur? Soyak'ın anıları bu bağlamda nereye konulabilir? Soyak'ın bahsettiği program ve nizamname tasarımları bulunamadığına göre, Peker'in yazı ve konuşmalarından, parti örgütüne yaptığı tebliğatlardan onun faşizme bakışıyla ilgili nasıl bir sonuca ulaşabiliriz?

Bu sorular çerçevesinde ilk olarak iki savaş arası dönemde faşist olmayan ülkelerde faşizmin ele alınışı ve liberalizme alternatif modellerin ortaya çıkışının yarattığı etkiler üzerinde durularak, ahistorik yorumlar yapmamak adına tarihsel bağlamı anlamaya çalışacak ve sonra da bu hususta nasıl bir kavramsallaştırmaya gidilebileceğine yönelik bir saptamada bulunacağız. Daha sonra Recep Peker'in CHP Genel Sekreterliği'ne getirilişi, bunun sebepleri, CHP'nin ideolojisi ve teşkilatlanması üzerine Peker'in etkileri ve bu konularda parti içi mücadele hakkında bilgi vererek Soyak'ın anılarını bu mücadele içerisinde nasıl konumlandırabileceğimizi

⁸ Cemil Koçak, *Recep Peker Konuşuyor "Disiplinli Hürriyet"*, Alfa Basım Yayım, İstanbul 2018. Koçak, Peker'in bazı konuşmalarının daktilo metinlerine bir antikacıda ulaştığını söylemektedir; ancak koleksiyon değeri olsa da bu durum söz konusu makaleleri bilinmeyen makaleler haline getirmediği gibi, onlarla ilgili bilgilerimizi daktilo metinlerle sınırlamamızı da gerektirmez; hatta metodolojik açıdan tersi doğrudur. Metodolojik açıdan hayli sorunlu bu yaklaşımdan ötürü, söz konusu makalelerle ilgili sadece eksik değil yanlış bilgiler de verilmektedir. Örnek vermek gerekirse, Peker'in "Uluslaşma-Devletleşme" başlıklı makalesi konumuz bakımından çok önemlidir ve bir Alman gazetesi olan *Evropäische Revue*'de yer almıştır. Bu makalenin Türkçesi *Ülkü*'nün Haziran 1936 sayısında yer almıştır. Bkz. Recep Peker, "Uluslaşma-Devletleşme", *Ülkü*, S. 7/40, 1936, s. I-VII. Koçak ise bu makalenin adıyla yayımlandığı gazeteyi karıştırıyor, üstelik Hasan Kösebalaban'ın bir çalışmasına dayanarak bu makalenin Temmuz 1936'da adını yanlış verdiği Alman gazetesinde yayımlandığını saptadığını söylüyor. Bkz. Koçak, *age*, s. 29. Makalenin başlığı "Volk und Staat Werdung"tur ki makalenin Türkçe başlığıyla aynı anlama gelmektedir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla gazetenin Peker'in makalesinin yayımlandığı dönemdeki editörü Joachim Moras'tır ve bu arada Rabinbach'tan Moras'ın editörlüğü döneminde *Evropäische Revue*'nün Nazi makamlarıyla arasının her zaman yeterince iyi olmadığını ve bir ara bu makamlarla yasaklandığını öğreniyoruz. Bkz. Anson Rabinbach, "Restoring the German Spirit: Humanism and Guilt in Post-War Germany", *German Ideologies Since 1945: Studies in the Political Thought and Culture of the Bonn Republic*, ed. Jan-Werner Müller, Palgrave Macmillan, New York 2003, s. 26. Demokrat Parti ile CHP arasında karşılıklı komünistlik suçlamalarının hatta DP'nin suçlamaları açısından bakınca faşistlik suçlamasının yapıldığı bir dönemde, DP yanlısı *Millet* dergisinde eleştirel çerçevede Peker'in bu makalesine atıfta bulunulduğunu ve bu makalenin Ulus'ta da yayımlandığı bilgisinin okuyucuyla paylaşıldığını görüyoruz. Bkz. Cemal Kutay, "Açık Konuşabilir miyiz?" *Millet*, S. 98, 1947, s. 3, 4, 13. Koçak kitabında yer verdiği metinlerden, sadece 1936'da Peker'in Halkevi'nde yaptığı bir konuşma için bu konuşmanın Kurun gazetesinde bulunabileceği bilgisini paylaşıyor. Oysa kitaptaki pek çok metin, dönemin gazetelerinde ve *Ülkü* dergisinde bulunabilmektedir. Konunun fazla dışına çıkmamak için ve çarpıcı olması bakımından yukarıdaki örnekle yetindik.

⁹ Jacques Le Goff, "Önsöz", *Tarih Savunusu veya Tarihçilik Mesleği*, yaz. Marc Bloch, çev. Ali Berktaş, İletişim Yayınları, İstanbul 2013, s. 32.

¹⁰ Cemil Koçak, *Madalyonun Arka Yüzü: Tarihimizin Konuşulmayanları Yazılıyor*, Timaş Yayınları, İstanbul 2021, s. 128-132.

ortaya koymaya çalışacağız. Son olarak Peker'in kaleme aldığı metinler üzerinden onun faşizme yönelik yaklaşımını açıklayacak ve bu yaklaşımda bazı değişimler olup olmadığını tartışacağız.

1. Faşizm Kavramının Kullanımı ve İki Savaş Arası Dönemde Faşizme Yönelik Yaklaşımlar Üzerine

Faşizm kavramının özellikle anılarda ya da akademik olmayan metinlerde özenli bir tanım çerçevesinde değil; fakat kimi zaman otoriter yönetimlerin herhangi birini belirtmek için ya da siyasi bir mücadelenin beraberinde getirdiği bir tarzda¹¹ kullanıldığını görüyoruz. Ne var ki tarih araştırmacıları anı ve politik metin niteliğindeki bu materyali de çalışmalarında kullandıklarından, bu tür metinlerdeki kullanımın akademik çalışmalara da dolaylı yoldan da olsa sirayet ettiğini, araştırmacıların kanaat oluşumunu etkilediğini söyleyebiliriz. Faşizm üzerine bilimsel çalışmalar yürüten araştırmacılar, kavramın bu “aşırı” kullanımının doğuracağı hatalara dikkat çekmişler ya da kendi çalışmalarını bu tür gelişigüzel tanımlamalardan¹² ayırmaya gayret göstermişlerdir.¹³ Faşizmin tanımı üzerine bilimsel literatürde bir anlaşmaya varılmadığı için Ernst Nolte bir “faşist minimum” ortaya koyarak tanımın sınırlarını netleştirmeye çalışmıştır;¹⁴ ancak bu girişimin de kesin bir uzlaşma sonucunu vermediğini biliyoruz.

Faşizmin tanımlanması hususundaki uzlaşmazlıklar ve kavramın sınırını iyi çizme konusundaki gayretler şununla da ilgilidir: Faşizmle ilişkilendirilen bazı özellikler faşist olmayan hareketlerin de özelliği olabilir ve buradan yola çıkarak yüzeysel bir benzerlik üzerinden tüm bu ideolojileri faşizme bağlamak yerinde olmayacaktır. Örneğin birçok çalışmada faşizmin anti-liberal ve anti-komünist olduğundan bahsedilmektedir. Ancak Roger Griffin'in de belirttiği üzere faşizmin “anti-” boyutuna yoğunlaşmanın açıklayıcı değeri hayli kuşkuludur. Zira her ideoloji savunduğu değerler sonucu diğer bazıları reddedecektir. Dolayısıyla faşizmi “pozitif ideoloji önermeleri” bağlamında tanımlamak daha faydalı olacaktır.¹⁵ Griffin ise faşizmi popülist milliyetçiliğin paligenetik bir biçimi olarak görür. Yeniden doğuş, yeni insan ve yenilenme temaları, faşizmin “ütopyacı devrimci” yönünü ortaya koymaktadır; ancak iktidara geldiklerinde faşistler giderek baskıcı ve gerici bir politika izler hale gelmektedirler.¹⁶ Ancak Griffin'in de farkında olduğu gibi tek başına yenilenme, yeniden doğuş, yeni insan yaratma gibi temalar çok farklı akımların söylemlerinde yer bulabilirler; dolayısıyla faşizme özgü olan biçimi ortaya konulmak durumundadır. Payne'ın belirttiği üzere “milletin yeniden doğuşu ve yeniden yaratılması” milliyetçiliğin farklı biçimlerinin de temel hedefidir: Solcu, ılımlı ve sağcı milliyetçiliklerde de “yeniden doğuş” teması görülmektedir. Milliyetçiliğin Boliviya'da olduğu gibi popülist devrimci biçimleri de görülmektedir ve popülist nitelemesi de yeteri kadar tanımlayıcı olmayabilir.¹⁷

Bir diğer önemli nokta, daha sonra göreceğimiz üzere Kemalist entelektüeller arasında görülen faşizmi tanımlama biçimlerinden hızlı sonuçlar çıkarmanın doğurabileceği probleme ilişkindir. “Devrim” kelimesi normatif bir anlamda kullanıldığında bu kelimenin faşizmle yan yana getirilmesi de bu normatif çerçeve içinde anlaşılıp yorumlanabilmektedir. Ancak yukarıda Griffin'in tanımında gördüğümüz üzere faşizmin söyleminin “ütopyacı devrimci” bir mahiyet arz ettiğini tespit eden bilim insanları vardır. Paxton da faşizmin 1789'dan 1917'ye kadar olan dönemde kazandığı anlamın dışında özel bir çerçevede “devrimci” sayılması gerektiğini belirtmiştir. Paxton'a göre farklı gayelerle faşistler de toplumsal düzenin alt üst edilmesi ve toplumsal, politik ekonomik gücün yeniden dağıtılmasını savunuyorlardı.¹⁸ Dolayısıyla faşizmin tanımlanmasına ilişkin kelime seçimine yönelik normatif bir yaklaşımla ortaya atılacak tezlerde de bu hususa dikkat edilmesi, ele alınan kişinin yaklaşımının ayrıntılarıyla anlaşılmasına çalışılması gerekmektedir.

Kanaatimizce gerçekleştirilmesi gereken bir diğer husus, ahistorik değerlendirmeler yapmamak adına, faşizmin ortaya çıktığı dönemde, onun, faşist olmayan ülkelerdeki algılanışını saptamak ve bu çerçevede farklı ideolojilerin hâkim ideoloji niteliği gösterdiği ülkeler arasındaki fikir ve yöntem alış verişlerinin nasıl bir kavramsallaştırmayla izah edilebileceğini ortaya koymaktır. Böylece bu kavramsallaştırmanın Peker'in faşizme yönelik yaklaşımlarını açıklayıcı niteliği de test edilebilecektir.

¹¹ Örneğin 1940'lı yıllarda sosyalist-komünist çizgideki faal isimlerden biri olan Şükran Kurdakul, 1946'da kurulan iki sosyalist partinin bir süre sonra kapatılmalarının sorumluluğunu sadece Recep Peker'e yükler ve bu karardan ötürü de onu İsmet İnönü'nün iradesi rağmen faşizm getirmeye çalışmakla suçlar. Bkz. Şükran Kurdakul, *Cezaevinden Babıali'ye, Babıali'den TİP'e Anılar*, Evrensel Basım Yayım, İstanbul 2003, s. 33.

¹² Bu başlık altında kuşkusuz yepyeni bir faşizm tanımı ortaya koymayı amaçlamıyoruz. Daha ziyade, bu kavram kullanılırken dikkat edilmesi gereken bazı hususlara, faşizm literatürü üzerinden işaret etmeye çalışmaktayız.

¹³ Stanley Payne, çok aydınlatıcı çalışmasında faşizm kavramının “gaddar”, “baskıcı”, “diktatöryel” kavramları yerine kullanılan bir siyasi pejoratif halini aldığını belirtir ki Payne'e göre bu durum kelimenin tanımlayıcı anlamını kaybetmesine yol açacaktır. Bkz. Stanley Payne, “Faşizm: Taslak Bir Tanım”, *Karşılaştırmalı Faşizm Çalışmaları*, der. Constantin Iordachi, çev. İsmail İlgar, İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s. 163. Michael Mann de faşizm üzerine yaptığı çalışmanın bilimsel bir tanımlamaya dayalı olduğunu belirtme gereği duymuştur. Bkz. Michael Mann, *Faşistler*, çev. Ulaş Bayraktar, İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s. 10-11.

¹⁴ Payne, *agm*, s. 166-167.

¹⁵ Roger Griffin, *Faşizmin Doğuşu*, çev. Ali Selman, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s. 41.

¹⁶ Griffin, *age*, s. 60, 69-73.

¹⁷ Payne, *agm*, s. 167.

¹⁸ Robert O. Paxton, *Faşizmin Anatomisi*, çev. Hakan Atay ve Hivren Demir Atay, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s. 27.

RECEP PEKER'İN FAŞİZMLE İLGİLİ DÜŞÜNCELERİ VE BİR İDDİANIN SORGULANMASI

Siyaset bilimci Samuel Huntington, 1922'den itibaren dünyada demokrasi açısından bir ters dalga başladığından söz eder.¹⁹ 1918'de başlayan cumhuriyetçiliğin ve parlamenter demokrasinin yükselişi, imparatorlukların yıkılması süreci sonrasında Wilson'ın temsil ettiği liberal enternayonalizm eğilimleri çok çabuk gözden düşmüştü.²⁰ Dünyada yeni bir dönem başlıyordu. Liberalizmin siyasi krizi 1920'lerde başlamıştı; ancak 1929 Büyük Buhranı'ndan sonra buna ekonomik krizi de eklenince liberalizm ve parlamentarizm bir bütün olarak gözden düşmeye başladı. Avrupa'da faşist hareketler yükselişe geçti. Karşılaşılan yeni problemleri çözme konusunda liberal demokrasilerin başarısız olduğu izlenimi ortaya çıkmaktaydı. Hobsbawm'a göre modern, zengin ve güçlü olmak için reçete arayan ülkelere Paris ve Londra 1930'larda fazla esin veremez hale gelmişti; Roma ve Berlin yeni esin kaynaklarıydı. Moskova ise bir toplumsal devrim modeli olarak algılanıyordu.²¹ Dolayısıyla liberalizmin küresel ölçekteki gerileyişiyle birlikte esin kaynakları olarak Roma, Berlin ve Moskova yükselişe geçmişlerdi.

Komünizm korkusuyla birlikte Avrupa kıtasını faşizmin yükselişi sararken, liberal olarak bilinen ülkelerin politikacılarının dahi faşist liderlere övgüler yapabildikleri görülmüyordu. Örneğin Winston Churchill, 17 Şubat 1933'te İngiliz Antisosyalist ve Antikomünist Birliği'nde yaptığı konuşmada Mussolini'yi yaşayan en büyük kanun koyucu olarak niteliyor ve onun şahsında kendini gösteren "Romalı dehası"nın birçok ülkeye sosyalizmin ilerleyişine nasıl engel olunabileceğini gösterdiğini ileri sürüyordu. Churchill'e göre Mussolini'nin faşist rejimi sosyalizmle "yakın dövüş" halinde olan ülkeler için de "çekinmeden uygulayabilecekleri bir referans noktası" oluşturuordu.²²

Bununla birlikte Hobsbawm'a göre Avrupa'da faşizmi tehdit olarak gören ve solcu da olmayan, faşist olarak tanımlanamayacak Polonya gibi, Sırbistan gibi ülkeler de mevcuttu.²³

Özellikle Büyük Buhran'ın ortaya çıkardığı ekonomik problemler, demokratik ülkelerde dahi Berlin, Roma, Moskova modellerinden esinlendiği bir uluslararası ortam yaratmıştı. Bu benzeşmelerden yola çıkan tarihçi Schivelbusch, Roosevelt'in buhran sonrasında izlediği ekonomi politikalarıyla faşist ve nasyonal sosyalist ekonomi politikalarının paralellikler gösterdiğini ileri sürmüştür.²⁴ Schivelbusch, 1929 sonrasında faşist olmayan ülkelerin karşılaştıkları yeni sorunları çözmek için Berlin ve Roma'dan esinlenmelerini pragmatik bir modernizm yaklaşımı olarak değerlendirmeye çalışmıştır. Pragmatik modernizm, bir ülkenin ideolojisi kabul edilmese de onun ekonomik sorunların çözümü, toplumun modernleştirilmesi gibi hususlardaki yöntemlerinden faydalanılması anlamına gelmektedir. Bu aynı zamanda ideolojiler arası sınırların değişken oluşunu da ortaya koyan bir kavramdır.²⁵ Kanaatimizce Schivelbusch'un bu kavramı, hem olayın küresel ölçeğinin ortaya koyulması hem bir dönemin zihniyet yapısının anlaşılması hem de faşist rejimlerle faşist olmayan rejimler arasındaki farkların gözetilmesi noktasında çok iyi bir analitik araç sunmaktadır. Recep Peker'in faşizmle ilgili görüşlerini incelerken bu yaklaşımın analitik değerini ayrıca test etme şansına sahip olacağız; ancak bir sonraki başlık altında CHP örgüt ve ideolojisinin yapılandırılması ile ilgili bilgiler verirken "pragmatik modernizm" kavramının tanımına oldukça uyan ifadelerin 1930'ların başlarında nasıl kullanıldığını da göreceğiz.

2. Recep Peker'in CHP'nin Yeniden Örgütlenmesindeki Rolü, İdeolojisi ve Peker'e Yönelik Parti İçinden Gelen Tepkiler

1930'da Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulmasından sonra yapılan yerel seçimlerde CHP'nin başarısız bir performans göstermesi şüphesiz Atatürk'ün dikkatinden kaçmamıştı. Bu anlamda pek cevval bir figür olmayan Saffet Arıkan'ın yerine 1931'de Recep Peker CHP Genel Sekreterliğine getirilmişti. Daha önce de iki kez bu görevde bulunmuş olan Peker, Arıkan ile birlikte bu makamda en uzun kalan isim olacak ve etkisi bakımından da en etkili genel sekreter olarak ön plana çıkacaktı.²⁶

Peker, tekrar genel sekreter olmadan önce de partide belli bir ağırlığı olan bir kişiydi. Örneğin yeni kurulacak partiye "Serbest Fırka" isminin verilmesini de o önermişti. Ancak muhalefete karşı en uzlaşmaz tutum takınan politikacıların da başında geliyordu.²⁷ Otoriter bir politikacı olarak ün yapmıştı. Partinin radikal kanadına

¹⁹ Samuel P. Huntington, *Üçüncü Dalga: 20. Yüzyılın Sonlara Demokratisizme*, çev. Ergun Özbudun, Kıta Yayınları, Ankara 2007, s. 11-16.

²⁰ Mark Mazower, *Karanlık Kıt: Avrupa'nın 20. Yüzyılı*, çev. Mehmet Morali, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2008, s. 2; E. H. Carr, *Yirmi Yıl Krizi 1919-1939*, Çev. Can Cemgil, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010, s. 64.

²¹ Eric Hobsbawm, *Kısa 20. Yüzyıl Tarihi: Aşırıklar Çağı 1914-1991*, çev. Yavuz Alogan, Everest Yayınları, İstanbul 2011, s. 178-179.

²² Luciano Canfora, *Avrupa'da Demokrasi: Bir İdeolojinin Tarihi*, çev. Neşenur Domaniç ve Nusret Avhan, Literatür Yayınları, İstanbul 2010, s. 179, 181.

²³ Hobsbawm, *age*, s. 168.

²⁴ Çok dikkat çekicidir ki, Kemalist ideologlar da Roosevelt'in New Deal'mın "ülkeyi krizden kurtarmak için savaştan müdahaleci devlet tipine uygun" olduğu sonucuna varmışlardı. Bkz. Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, çev. Yavuz Alogan, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1994, s. 92.

²⁵ Bkz. Wolfgang Schivelbusch, *Uzak Akrabalar: Faşizm, Nasyonal Sosyalizm, New Deal 1933-1939*, çev. Muhammet Metin, İletişim Yayınları, İstanbul 2014.

²⁶ Tunçay, *age*, s. 308.

²⁷ Tunçay, *age*, s. 248, 271.

H. SEÇKİN ÇELİK

mensup olan Peker, devrimci amaçlara ulaşılabilmesi için iktidarın merkezileşmesi gerektiğine inanan kişilerden biriydi.²⁸

Peker, partinin daha etkili olacak şekilde yeniden örgütlenmesiyle işe başladı.²⁹ Devrimin dayandığı fikirlerin halka ulaştırılması ve propaganda faaliyetlerinin artırılması Peker'in en çok önem verdiği konular arasındaydı. Devrimin halka kısa zamanda benimsetilmesi bakımından parti ve tabii ki Peker bir arayış içerisindeydi ve propaganda metotlarına yönelik ilgi bu sebeple arttı. Propaganda adeta sihirli bir kelime haline gelmişti ve pek çok sorunu çözmesi bekleniyordu. O kadar ki, Niyazi Berkes, konunun "propagandanın propagandasına" dönüştüğünü yazacaktı.³⁰

Peker, partiye bir canlılık kazandırmaya çalıştığı gibi devrimin ideolojisini de yapmak istiyordu. Peker'i yakından tanıyan Velidedeoğlu şöyle diyor:

"Recep Peker, Atatürk döneminde Meclis Başkanlığı, milletvekilliği, bakanlık, CHP Genel Sekreterliği yapmıştı. O dönemde İtalya'da Mussolini, Rusya'da Stalin, Almanya'da Hitler, kendi partilerinin ideolojisini yaparlar ve bu konuda kitaplar yayımlarlardı. Bizde de CHP Genel Sekreteri olarak bu işi Recep Bey yapmaya çalışırdı. Yukarıda belirttiğim gibi formasyonu bu işe yeterli değildi. Fakat çok yakından biliyorum ki, Türkiye'nin devletçilik ile kalkınacağına ve laiklik sayesinde kurtulacağına yürekten inanmıştı. Milliyetçi, fakat şoven değildi. Irkçılıktan ise nefret ederdi. Tam bir Atatürk milliyetçisi idi."³¹

Parti, daha kapsamlı bir siyasal program için de arayış içerisindeydi ve 1931 senesinde Avrupa'nın çeşitli ülkelerindeki aşırı sağcı partilerden işçi partilerine kadar siyasal partilerin programlarının çevrilmesi de bu konuda artan ilgiyi göstermektedir. Tunçay, bu programların listesini vermiştir.³² CHP'nin ise Demokratik Partiler Birliği ve onun lideri konumundaki Fransız Radikal-Sosyalist Partisi ile daha özel ilişkileri vardı. CHP Genel Sekreteri Saffet Arıkan, 1927'deki CHP Kurultayı'nda Fransız Radikal Partisi'nden Paul Bastid'in Ankara'ya gelip CHP hakkında bilgi topladığı ve edindiği bilgiler çerçevesinde CHP programı ile Fransız radikal partilerinin programlarının çok benzer olduğundan yola çıkarak CHP'nin kurdukları uluslararası birliğe katılmasını rica ettiği bilgisini partililerle paylaşmıştı. CHP hiçbir zaman bu uluslararası birliğe katılmadıysa da birliğin faaliyetlerinden hep haberdar edildi ve Recep Peker'in genel sekreterliği zamanında da bu bağlar sürdü ve Peker tarafından olumlu karşılandı.³³

Ne var ki büyük buhrandan sonra küresel ölçekte görülmeye başlanan Roma, Berlin ve Moskova'ya yönelik ilgi Türkiye'de de göze çarpar hale geldi.³⁴ Bu ülkelerin çeşitli konularda izledikleri siyasetler mercek altına alındı. Özellikle Falih Rıfkı Atay, bu ülkelerle ilgili yazdığı kitaplarla dikkat çekiyordu. Faşizmin niteliği

²⁸ Peker'in otoriterliğinde asker kökenli bir politikacı olmasının payı olduğu da düşünülebilir. Bununla birlikte devrimci hareketlerde radikal fikirlere sahip kişilerin gücün merkezde toplanması yönündeki istekleri başka yerlerde de görülebilmektedir. Fransız Devrimi tarihi üzerine otorite olan isimlerden Alphonse Aulard'a göre 1789'da en radikal devrimciler, feodalitenin geri dönmemesi, milli birliğin parçalanmaması, yerel baskıların sona erdirilmesi için iktidarın merkezileştirilmesine büyük önem veriyorlardı; hatta bu yüzden cumhuriyetçiliği geri plana atmışlardı. Bkz. Alphonse Aulard, *Fransa İnkılabının Siyasî Tarihi*, C. I, çev. Nazım Poroy, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011, s. 16. Peker'in cumhuriyetçiliği değilse de demokrasiyi bu bağlamda geri plana attığını daha sonra göreceğiz.

²⁹ Tunçay, *age*, s. 318-321. 1931'de partinin ideolojisini gösteren altı ilke ortaya konulmuştu ve partinin altı oklu flamasını da Peker icat etmişti. Bkz. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Politika'da 45 Yıl*, İletişim Yayınları, İstanbul 2006, s. 88.

³⁰ Niyazi Berkes, *Propaganda Nedir?*, Recep Ulusoglu Basımevi, Ankara 1942, s. 3.

³¹ Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *İlk Meclis*, Cumhuriyet Yayınları, y.y., 1999, s. 51. 1966'da İsmet İnönü ile ilgili oldukça eleştirel bir dille kaleme aldığı kitabında Nimet Arzık ise, Türkiye'de muhatap olduğu politikacılar içerisinde entelektüel vasıfları bakımından sadece iki kişiyi ülkeyi yönetecek vaziyette gördüğünü ifade etmiştir: "Kendimi bildim bileli "kaderim bunların mı elinde" diye dudak bükmediğim yönetici görmedim. Bir ikisi hariç İsmet Paşa, Recep Peker, diğerleri kaptıkaçtı adamlardı hümanizmle ilgisiz, ilişkısiz." Nimet Arzık, *Bitmeyen Kavga: İsmet İnönü*, Kurtuluş Matbaası, Ankara 1966, s. 17.

³² Tunçay, *age*, s. 312-313. Murat Turan da CHP yönetiminin ideoloji farkı gözetmeksizin pek çok ülkeden partilerin programlarını mercek altına aldığını kaydetmektedir. Bkz. Murat Turan, *CHP Yönetiminin Dünya Partileriyle İlişkileri-Yaklaşım Yöntem ve Tercihler (1923-1950)*, Libra Kitap, İstanbul 2017, s. 138.

³³ Turan, *CHP Yönetiminin Dünya Partileriyle İlişkileri*, s. 180-194.

³⁴ Cumhuriyetin kurucularının ana hedefi Batı uygarlığı çerçevesinde bir devlet ve toplum meydana getirmektir. Ancak özellikle 1929 Buhranı'ndan sonra Batı uygarlığı kendi içinde bir krize girmişti. Ahmet Hamdi Başar bu durumu şöyle anlatıyor: "*İnkılâp büyük bir güçlük karşısında kaldı. İlk zamanlardan itibaren millî bir fikir eksikliği görerek katılacağımız medeniyetin hâkim fikirden mahrum kaldığını ve buhran içinde bunaldığını anlayarak o cemiyetin sonunda vardığı karışık ve imansız hale biz, başlangıçta ve hiçbir şey yapmadığımız halde düştük. (...) Bundan bir buçuk asır evvel mukaddes olan bu fikir (hürriyet), sınıflar ve milletler arasında tezatlar doğurarak dünya fikri olmaktan çıktıktan ve yeni fikirler ve yeni heyecanlar aramaya doğru medeniyetler sarsıntılar geçirmeye başladıkları sonra inkılâbımızı yaptığımız 1923 senesinde hürriyet kelimesi artık bir milleti bağlayacak ve davalarını halledecek heyecan verici bir fikir olmaktan tamamen çıkmıştı.*" Bkz. Ahmet Hamdi Başar, *Atatürkle Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye*, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını, Ankara 1981, s. 3. Tanör'ün de belirttiği gibi 1924 Anayasası Batı uygarlığına yönelik, liberal bir felsefi arka plana dayanıyordu. Bkz. Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008, s. 311. Ancak liberal Batı düşüncesinin çifte krizi, 1930'lu yıllarda ülkeleri kendi modernleşme yollarını bulmaya yöneltti ve Kemalizm adıyla bir ideolojinin formüle edilmesi, hiç de tesadüfi olmayan bir biçimde bu yıllarda gerçekleşti. Modern fikirlerden pragmatik bir tarzda yararlanarak Türkiye'nin şartlarına uygun olduğu düşünülen, Batı'da yaşanan sarsıntılardan Türkiye'yi koruyacak ve fikri boşluğu "yabancı ideolojilerin" doldurmasını önleyecek bir ideoloji ortaya konulmaya çalışılacaktı ve Peker de bu konuda belirleyici bir rol oynamak istiyordu. Bkz. Seçkin Çelik, *İnönü Döneminde Kemalizm*, Kırmızı Kedi Yayınları, İstanbul 2021, s. 72-74.

RECEP PEKER'İN FAŞİZMLE İLGİLİ DÜŞÜNCELERİ VE BİR İDDİANIN SORGULANMASI

hakkında Kemalist politikacı ve entelektüeller arasında bir görüş birliği olduğundan bahsetmek mümkün değildir. Örneğin Reşit Galip'e göre faşizm bir irtica idi.³⁵ Falih Rıfki Atay'a göre ne irtica ne de inkılâptı. İtalya'nın şartlarına göre ortaya çıkmış bir görüştü.³⁶ Bazı yayın organlarında ise “faşizm inkılâbı”ndan bahsediliyordu. Falih Rıfki Atay'a göre Türkiye'deki genç inkılabın hedefi Fransız demokrasisi olsa bile, Moskova'dan ve Roma'dan örnek alınabilecek hususlar da vardı. Şöyle yazıyordu: “*Biz ne komünistiz; ne faşistiz: Kemalistiz. Bizim Rusya'da ve İtalya'da sevdiğimiz şey, bizim işimize yarayacak ihtilalci terbiye ve inkişaf metotlarıdır.*”³⁷ Moskova-Roma adlı kitabında da bu görüşlerini açıyordu:

“Türk inkılâpçıların adı, Kemalizmdir. Kemalizmde en büyük kıymet, 1919'dan 1932'ye kadar süren Türkiye tecrübeleridir. Kemalizmin bu tecrübelerinden her zaman inkılapları ders alacaktır. Biz de Leninizm'in Rusya'daki, Mussolinizm'in İtalya'daki tecrübelerinden istifade edebiliriz. Türk yığınlarının terbiyesi için Moskova'nın yığın terbiyesi metotları, devletçi Türk iktisatçılığı için Faşizm'in korporasyon metotları, yepyeni kafa ve ruhta bir Cumhuriyet genci yetiştirmek için her iki inkılâbın³⁸ çocuk ve genç yetiştiren metotları adım adım tetkik edeceğimiz şeylerdir. Kemalizm durulmuş, kitaplaşmış, idareleşmiş bir dava değildir (...) Yalnız bir esasta sarsılmaz bir taassup güderiz: Kemalizm'in Türk ve Türkiyeci, müstakil ve istiklalci karakterine candan bağlı kalmak.”³⁹

Recep Peker'in pozisyonu ise bu konuda metinler kaleme alan bir entelektüel olmaktan farklıydı. O, devrimin ideolojisini Kadro gibi dergilerin değil sadece partinin liderlerinin yapabileceğini düşünüyordu.⁴⁰ Peker, CHP Genel Sekreteri olduğu gibi üniversitelerde inkılâp tarihi dersini de veriyordu ve verdiği dersler gazete sayfalarında da yayımlanıyordu. Dolayısıyla faşist partilerin programları, çeşitli konularda izledikleri politikalar ne Recep Peker ne de önde gelen Kemalist entelektüeller bakımından Peker'in 1935'te İtalya'ya yaptığı söyleneğelen inceleme seyahati öncesi meçhul değildi.⁴¹ Bu konunun 1935'te ilk kez gündeme gelmesi söz konusu olmadığı gibi tartışılması hatta oradan bazı örnekler alınabileceğinin dillendirilmesi de yeni bir şey değildi. “Pragmatik modernizm” yaklaşımına uygun bir söylem 1931'den itibaren Türkiye'nin önde gelen ve CHP yönetimine yakın kimi entelektüellerince benimsenmiş görünüyordu.⁴²

Recep Peker, 1932 senesinde İnönü ile birlikte Sovyetler Birliği⁴³ ve İtalya'ya⁴⁴ seyahatlerde de bulunmuştu. Peker'in 1935 senesinde İtalya'ya yaptığı seyahat 1935 CHP Kurultayı'ndan sonradır;⁴⁵ dolayısıyla bu kurultayda benimsenen programla ilgili İtalya seyahati üzerinden tahminler yapmak⁴⁶ yerinde olmasa gerek. Bilindiği üzere bu kurultayda alınan kararlar parti-devlet birleşmesi yaşanmıştı; ancak bu birleşme Peker'in arzu ettiği partinin yönetime ağırlık koymasını sonucunu değil devletin parti karşısında ağırlık kazanması sonucunu doğurmuştu. Koçak, Atatürk'ün parti ideolojisini ve partinin güçlendirilmesini fazla önemsemediğini, bu sebeple de Peker'in partiyi ön plana çıkarma teşebbüsünü engellediğini yazmaktadır. Ancak bu tez, kendisinin de belirttiği diğer görüşle çelişmektedir: SCF deneyiminden sonra partiyi güçlendirmesi için Peker'i genel sekreterliğe getiren Atatürk'tür⁴⁷ ve dahası Peker bu görevde en uzun süre kalmış iki kişiden biridir.⁴⁸ Soyak'a

³⁵ Tunçay, *age*, s. 296. Konuyla ilgili bir çalışma için bkz. Ahmet Asker, *Kemalist Türkiye'den Nazi Almanyası'na Karşılaştırmalı Bakışlar ve Algılar 1929-1939*, Libra Kitap, İstanbul 2014.

³⁶ Falih Rıfki, *Faşist Roma, Kemalist Tiran ve Kaybolmuş Makidonya*, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, y.y. t.y, s. 12.

³⁷ Falih Rıfki, *age*, s. 40-41, 45.

³⁸ Henüz net bir hüküm verememiş olmanın kafa karışıklığı Atay'ın metinlerine de yansıyor ve bu kez “her iki inkılâp” diyerek faşizmi de inkılâp olarak nitelemiş oluyor.

³⁹ Falih Rıfki, *Moskova-Roma*, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, y.y. 1932, s. 5-6.

⁴⁰ Karaosmanoğlu, *age*, s. 87; Gül, *age*, s. 27.

⁴¹ Nüşet Haşim Sinanoğlu'nun daha önce Hâkimiyeti Milliye'de faşizm üzerine yayımlanmış yazılarının genişletilmiş bir hali kitap olarak basılmıştı. Sinanoğlu, bu çalışmasında faşizme dair oldukça ayrıntılı bilgiler veriyordu. Bkz. Nüşet Haşim Sinanoğlu, *Faşizm ve Onun Devlet Sistemi*, Muallim A. Halit Kitaphanesi, İstanbul 1933. CHP Genel Sekreteri Recep Peker, 03.10.1933 tarihli bir tebliğinde Halkevleri Reisliklerine, Halkevi kütüphanelerinde bulundurulmak üzere parti tarafından satın alınmış kitapların gönderildiğini belirtiyordu. Bu kitaplardan biri de Sinanoğlu'nun adı geçen kitabıydı. Bkz. *Cumhuriyet Halk Fırkası Kâtibiumumiliğinin F. Teşkilâtına Umumî Tebligatı*, C. 3, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, y.y. 1934, s. 95. Dolayısıyla Peker'in bu kitaptan haberdar olduğunu düşünmek gerekiyor. Halkevleri kütüphanelerine çeşitli tarihlerde, farklı konularda ve farklı yaklaşım sahibi kişilerce yazılmış kitapların gönderildiğini yine bu tebligatardan takip etmek mümkündür.

⁴² Ethem Menemencioğlu ise bu tür pragmatik modernist yaklaşımlara da karşı çıkan, çok daha liberal bir çerçeveden konuya yaklaşıyordu. Menemencioğlu, tek parti idaresinin devrimin başarılması için geçici bir yöntem olduğunu ve olması gerektiğini de yazmıştı. Bkz. Menemenli Ethem, *İnkılâbımız: İdeoloji ve Realite Karşısında*, Tan Matbaası, İstanbul, 1934, s. 55-73.

⁴³ *Cumhuriyet*, 25 Nisan 1932, s. 1,4.

⁴⁴ *Cumhuriyet*, 22 Mayıs 1932, s. 1,2.

⁴⁵ Turan, *CHP Yönetiminin Dünya Partileriyle İlişkileri*, s. 294-295. Turan'ın belirttiği gibi Soyak'ın anısında geçen ifadeler araştırmacıları 1935 Kurultayı öncesi bir İtalya seyahati yapıldığını düşünmeye itmiştir. Turan, kronolojik bir tutarsızlık olması nedeniyle Soyak'ın 1932 ile 1935 seyahatlerini karıştırdığı kanaatindedir. Bkz. Turan, “Recep Peker'in Raporları”, s. 52-53. Şayet bu olay 1932'de yaşandıysa henüz Peker'in görevden alınmasına dört yıl kadar bir süre vardır ve Peker'in Kemalizm ideoloğuna soyunmasına, üniversitelerde inkılâp tarihi derslerini anlatmasına -şayet yaşandıysa- bu olay hiçbir engel çıkarmamıştır.

⁴⁶ Demirci, *agm*, s. 73.

⁴⁷ Koçak, *Recep Peker*, s. 11-16; Cemil Koçak, *CHP Genel Sekreterliği (1930-1945)*, Alfa Basım Yayım, İstanbul 2018, s. 92-94, 104-105; Koçak, *Madalyonun Arka Yüzü*, s. 132-133.

H. SEÇKİN ÇELİK

göre Atatürk, daha önceleri olduğu gibi “kanun karşısında sorumsuz olan kişilerin devlet işlerine hâkim olmalarını” daha sakıncalı bulduğu için bu yöntemi tercih etmiştir.⁴⁹ İttihat ve Terakki’nin dönemine yönelik Atatürk’ün eleştirel yaklaşımı bilindiğinden, bu, mümkün olabilir.

Feroz Ahmad, Peker’in ve bir yıl sonra da İnönü’nün görevden alınmasını, partinin daha liberal kanadının bir başarı olarak gördüğünü kaydediyor.⁵⁰ Ahmad’ın bu görüşü doğru görünüyor, zira partinin hürriyetçiliği savunan çizgisinden sapılıp sapılmadığı gündeme geliyordu. Peker’in fikirlerini açıklarken göreceğimiz gibi Peker, hürriyet fikrinden sapılmadığını, sadece onun anarşi yaratacak bir hale gelmemesi için disiplin anlayışıyla birleştirildiğini öne sürecektir. Bir gençlik teşkilatı kurulması yönündeki yazılar da bu bağlamda ele alınabilir. Gençlik örgütlenmesi kurma fikrinin faşist İtalya ve komünist Rusya’yı çağrıştırmamasından ötürü itirazlarla karşılandığını görüyoruz. Peker’in de desteklediği bir gençlik teşkilatı kurulması fikri 1935 Kurultayı’nda dile getirilmiş ve kabul de görmüştür. Ancak parti programında öngörülen bu husus uygulamaya konulmamıştır.⁵¹ Bu noktada partinin doğrultusu hakkında bir fikir ayrılığı olduğunu ve bir dirençle karşılaşıldığını düşünmek gerekiyor. Pragmatik modernizmin sınırlarına ilişkin bu kaygıları ve kaygıları yatıştırma çabalarını başka konularda da görmek mümkündür.⁵²

Bununla birlikte Peker’in görevden alınışının sunduğu bir program taslağıyla ilgili olduğunu saptamak elimizdeki veriler çerçevesinde pek kolay görünmüyor. Esasen Soyak’ın da Peker’in görevden alınmasıyla ilgili böyle bir iddiası bulunmuyor. Ahmad, Peker’in Montrö Konferansı öncesi İngiltere’nin desteğini sağlamak için bir jest olarak görevden alındığını ileri sürse de bu görüşü doğrulamak da pek mümkün değildir.⁵³ Peker’in görevden alınmasıyla ilgili İngiliz belgelerine baktığımızda, Soyak’ın da anılarında bahsettiği,⁵⁴ Peker’in Trakya Umumi Müfettişi Kazım Dirik ile olan çatışmasının bu ani görevden almanın sebebi olarak yorumlandığını görüyoruz. Peker’in görevden alınmasına ilişkin bir memnuniyeti ya da dış politika ile bir ilişkilendirme çabasını belgelerde görmek mümkün değildir.⁵⁵ Peker-Dirik çatışması, Peker’in yerel parti liderlerini devletin temsilcileri karşısında güçlendirmeye çalışmasından kaynaklı bir çatışmadır. Peker’in partiyi devlete hâkim kılama çabalarının bu noktaya ulaşmasının Atatürk’ü karar almaya ittiği anlaşılıyor.

Öyleyse Soyak bu çatışmanın neresindedir ve aktardığı anı nasıl değerlendirilebilir? Soyak, İnönü ve Peker’e mesafeli olan Atatürk’ün yakın çevresindeki kişilerden biridir. Bu iki kişiye göre daha liberal bir pozisyonu benimsediğini de görüyoruz. Dönemin bu çatışmaları, pek çok kişinin anılarına yansdığı gibi Soyak’ın anılarında da yansımaları bulmuştur ve söz konusu anılar bu çerçevede okunmalıdır. Öyle ki Soyak, Atatürk’ün vefatına yakın, İsmet İnönü’nün cumhurbaşkanlığını engellemek için Atatürk’ün sözlü bir “vasiyet”inden bahsetmiş; ancak böyle bir “vasiyet”in varlığına Bayar dâhil kimseyi inandıramamıştır. Anılarında da böyle bir “vasiyet”in olduğu konusundaki ısrarını korumuştur; ne var ki bu tür bir “vasiyet”i de Soyak’tan başka bilen kimse yoktur. Buna ek olarak Soyak, Atatürk’ün, İnönü’nün yerine Fevzi Çakmak’ın cumhurbaşkanı olmasını istediğine dair bu ek “vasiyet”i ile Recep Peker’in hazırlayıp İnönü’nün -okumadan da olsa- imzaladığını söylediği program taslağı arasında doğrudan bir ilişki kurmuştur.⁵⁶ Dolayısıyla en baştan Soyak’ın yanıltıcı bilgi veremeyeceğini düşünmek kanımızca yerinde olmayacaktır. Recep Peker’in bazı

⁴⁸ Yine de tek parti döneminde CHP’nin zayıf bir kurumsallaşma gösterebilmesi üzerinde durmak gerekiyor. Esen, bu olgunun altında yatan temel sebeplere eğilen çalışmada elit içi çatışmanın çok sert olmasının ve partinin popüler desteğinin zayıf olmasından ötürü sınırlı ölçüde kitleleri mobilize edebilmesinin bu zayıflığa yol açtığını öne sürmüştür. Bkz. Berk Esen, “Nation-Building, Party-Strenght and Regime Consolidation: Kemalism in Comparative Perspective”, *Turkish Studies*, S. 15/4, 2014, s. 600-620.

⁴⁹ Hasan Rıza Soyak, *Atatürk’ten Hatıralar*, C. 2, Yapı ve Kredi Bankası, İstanbul 1973, s. 487-492.

⁵⁰ Ahmad, *age*, s. 94-99.

⁵¹ Demirci, *agm*, s. 63-72.

⁵² Devletçilik ilkesi benimsendiği halde “mutedil devletçilik” denilerek bu ilkenin yumuşatılması ve sosyalist/komünist çağrışımlarından ayrıştırılmasında olduğu gibi. Bkz. *İsmet Paşa’nın Siyasî ve İçtimai Nutukları 1920-1933*, Başvekâlet Matbaası, Ankara 1933, s. 314-315.

⁵³ Bkz. Ahmad, *age*, s. 99.

⁵⁴ Soyak, *Atatürk’ten Hatıralar-2*, s. 487-492.

⁵⁵ FO 424/280 E3830/129/44. Esasen İngiltere’nin siyasetini liberal ve radikal kanatlara yakınlık duyması üzerinden düşünmek yanıltıcı olacaktır. Zira böyle olsaydı İsmet İnönü’nün başbakanlıktan alınmasının ve yerine daha liberal eğilimli Bayar’ın getirilmesinin İngiltere’de olumlu karşılanması beklenirdi. Ancak İngiliz belgeleri bunun aksini göstermektedir. İngiliz Dışişleri Bakanı Eden, İnönü’nün görevden alınmasından endişe duymuştur. Dönemin şartlarına bakılacak olursa Hitler Almanyasının ortaya çıkardığı yayılmacı tehdit belirginleşmektedir ve bu dönemde Türkiye ile Fransa arasında Hatay sorunu vardır. Bayar, İnönü’nün aksine Atatürk’ün ani kararlarına itiraz edebilecek ağırlıkta biri olarak görülmemiştir. Ne var ki İngiltere’nin Türkiye’deki Maslahatgüzarı Morgan, Eden’a verdiği cevapta Atatürk’ün alabileceği ani kararlarla ilgili ortaya çıkabilecek probleme değinse de Türk dış politikasını Atatürk’ün yönettiğini ve İngiltere-Türkiye dostluğunu bizzat onun canlandığını belirtmiş, dış politikada temel bir değişiklik beklemediğini de eklemiştir. Bkz. FO 424/80 E 56127466/44; FO 424/280 E 5660/466/44. Otoriter görüşleriyle tanınan Peker gibi kişilerin dış politikada otoriter/totaliter devletlere sempati duyduğunu düşünmek de aynı derecede yanıltıcı olacaktır. Peker, Türkiye’nin İngiltere ve Fransa ile yaptığı 1939 Antlaşması gereği savaşa katılmasını savunan iki kişiden biri olmuştur. Öyle ki Barutçu, 1942’de Peker’in İçişleri Bakanı olarak görevlendirilmesinin dış dünyada yankı bulacağını, İngiltere’yi sevdirip Almanya’yı kuşkulandıracağını kaydetmiştir. Bkz. Faik Ahmet Barutçu, *Siyasi Hatıralar*, C. 1, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara 2001, s. 349-351, 584-585.

⁵⁶ Soyak, *Atatürk’ten Hatıralar-2*, s. 758-759. Ayrıca bkz. Çelik, *age*, s. 93-97. Burada dikkate değer olan bir diğer husus, Atatürk’ün program taslağını hazırlayan Peker’i bu sebeple görevden almamasına karşın, taslağı okumadan imzaladığı söylenen İnönü’nün cumhurbaşkanlığına bu taslakta imzası olduğu için karşı olduğunun iddia edilmesidir. Bu iddiaların ancak Soyak’ın kurmaya çalıştığı tarih anlatısı çerçevesinde bir yere oturtulabileceği görüşündeyiz.

RECEP PEKER'İN FAŞİZMLE İLGİLİ DÜŞÜNCELERİ VE BİR İDDİANIN SORGULANMASI

fikirlerinin Atatürk'ün tasvibiyle karşılanmadığı açık olsa da, Soyak'ın anlattığı tarzda bir olayın gerçekleşip gerçekleşmediğini, bir belgeye ulaşılmadığı sürece bilmek mümkün değildir. Ancak kanaatimizce, Soyak'ın anıları, siyasi çatışmada taraf olmuş bir aktörün bir anlatı kurma çabasıyla ilişkilendirilirse, burada, aslında çok tipik bir durumun varlığıyla karşı karşıya olunduğu da görülebilir: Gerçek Kemalizm'i temsil etme ve aktarma iddiası ve karşıt olunan aktörlerin gerçek Kemalizm halkasının dışında tutulması.⁵⁷

Kanaatimizce bilimsel açıdan daha verimli sonuçlar doğuracak olan, Soyak'ın belgelerle doğrulanamayan anılarına takılıp kalmak değil; fakat Peker'in faşizm konusundaki yaklaşımını incelemek ve 1930'lu yıllarda ortaya çıkan pragmatik modernizm çerçevesinde Peker'in yaklaşımının nasıl değerlendirilebileceğini saptamaya çalışmaktır. Aşağıdaki başlık altında, bu konuyu ele alacağız.

3. Recep Peker'in Faşizm ile İlgili Görüşleri

Peker'in faşizmle ilgili yaklaşımının anlaşılması için onun demokrasi, liberalizm ve sosyalizmle ilgili yaklaşımları hakkında da bazı bilgiler vermek gerekiyor; çünkü Peker'i faşizmle ilişkilendirme eğilimi genellikle onun bu konularda dile getirdiği eleştirilerden kaynaklanmıştır.

Recep Peker, her zaman otoriter bir devlet adamı olmuştur. Ancak liberalizmle ilgili fikirleri 1930'lu yıllar içinde giderek daha olumsuz bir içerik kazanacaktı. Örneğin 1930 senesinde yayımlanan bir eserinde, liberal felsefeye yönelik yüksek dozlu bir eleştirelilik göremiyoruz. Aksine, Peker'e göre “*muasır devletin mütemyiz vasfı, demokrasidir.*”⁵⁸ Hükümet ve devlet otoritesine hürmetten bahsedilmekle birlikte, vatandaşların hak ve menfaatlerini korumaya çalışmalarını demokrasinin temeli olarak gören ve vatandaşlar arası hiyerarşi fikrine karşı çıkan bir metin kaleme almıştı Peker.

Bununla birlikte liberalizmin çifte krizinin dünyadaki etkilerinin de belirginleşmesi karşısında Peker, liberalizm ve parlamentarizmle ilgili fikirlerini daha radikal-eleştirel bir noktaya çekmiştir. Peker'e göre “liberte, liberal, liberalizm” gibi mefhumlarla ifade edilen hürriyet inkılabı “*dünyanın karanlık devirlerinden aydınlık devirlerine çıkışı esasında halkın, kendilerini idare edenlere ve bu idareyi suistimal eyleyenlere karşı ayaklanması*”ydı.⁵⁹ Hürriyet inkılâbı, insanoğluna birtakım “yeni ve ileri anlama ve yaşama ilkeleri” getirmişti. Ne var ki zaman içerisinde ilk idealistler sahnedeki çekilince hürriyet inkılabı suistimal edilmeye başlanmıştı. Bu inkılâbın sonuçlarından olan ticaret serbestliği, halkı sömürmek isteyen kişilerce kötü amaçlarla kullanılmıştı. Liberal kelimesinin anlamı suistimal edilmişti; yani iktisadi liberalizm hürriyetin suistimali demekti.⁶⁰ Hürriyet inkılâbının bir diğer sonucu da parlamentarizmdi. Ancak bu da ilkesiz ve gayesiz politikacıların elinde kısır bir didişmeye döndürülmüştü; toplumu ilerletme çareleri aramak yerine bu kısır didişmelerle vakit kaybediliyordu. Bu yüzden parlamentarizm sınıf kavgasına, sınıf inkılâbına ve sonra da demokrasi düşmanı otorite devletlerinin doğmasına yol açmıştı. Parti ve sınıf menfaatinin öne çıkması “idare ve siyasa birliği”ni bozduğu gibi, hürriyetçiliğin ekstremist bir ferdiyetçilik şeklinde anlaşılması da anarşizmi doğurmuştu.⁶¹ Liberal devlet tipi, aynı zamanda sinesinde kendine düşman ve ulus birliğini bozucu unsurların varlık göstermesine de izin vermiş ve anarşiye yol açmıştı. Liberal devlet, hiçbir şeyi hatta kendini bile müdafaa edemez hale gelmişti. Dolayısıyla Peker'e göre liberalizmden, hürriyetçilikten yararlanabilecek alanlar sınırlanmıştı. Hürriyet inkılâbı, cumhuriyetçi⁶² ve laik fikirlerin zaferi açısından faydalı sonuçlar doğurmuştu; ancak başıboş sermayecilik sömürüye yol açmış, sınıf kavgaları çıkmış ve devlet otoritesi sarsılmıştı. Bu bakımdan liberalizmden yararlanılabilecek noktalar artık bunlardan ibaretti.⁶³ Hürriyetçilik mefhumunu ve onun değerini tümünden reddetmeyen Peker, hürriyet anlayışına yeni bir biçim vermek istiyordu ve bu yaklaşımını “disiplinli hürriyet” şeklinde tanımlamıştı. Bu bağlamda Peker, hürriyeti ortadan kaldırmayı, totaliter bir idareyi yaşatmayı akıllarından geçirmediğini şu değerlendirmesiyle ortaya koyuyordu:

“Bütün insanlık tarihinde, uğruna en çok kan dökülen kıymeti en üstün görülen mefhum hürriyettir. Öte yandan disiplin tarafı iyi kurulmamış bir içtimai heyette hürriyetin yaptığı tahrip tesiri başka hiçbir tesirle ölçülemez. Şu halde feyizlerini tatmak istediğimiz hürriyetin ölçülerini iyi anlamak, iyi tatbik etmek ve bu yolda dünyanın geçirdiği tecrübelerden istifade etmek lazımdır. (...) Biz hangi yol ve maksatlar için olursa olsun, bir milletin uzun devirler zor altında tutulacağına

⁵⁷ Koçak'a göre de Soyak'ın, İnönü ve Peker'e hiç sempatisi bulunmuyordu ve kendisini Atatürk'ü anlayan, onları ise Atatürk'ü anlamayan kişiler olarak konumlandırmaya çalışmıştı. Yine Koçak da “sözlü vasiyet” meselesinden ötürü Soyak'ın anılarının yeterince güvenilir olmadığı kanaatindeydi. Bkz. Koçak, *Madalyonun Arka Yüzü*, s. 130-131.

⁵⁸ Recep Peker, *Vatandaşlık Şerefi ve Terbiyesi*, T.B.M.M. Matbaası, Anlara 1930, s. 4.

⁵⁹ *Recep Peker'in İnkılab Dersleri Notları*, Ulus Basımevi, Ankara 1936, s. 15.

⁶⁰ *Recep Peker'in İnkılab Dersleri Notları*, s. 17.

⁶¹ *Recep Peker'in İnkılab Dersleri Notları*, s. 18-19, 21.

⁶² Peker, Cumhuriyetin ilanını inkılâpların en büyüğü sayıyor, dolayısıyla altı ilke arasında en üstün vaziyette konumlandırıyordu. Bkz. Recep Peker, *C.H.F. Programının İzahı*, Ulus Matbaası, y.y. ty, s. 3.

⁶³ *Age*, s. 22-23; Recep Peker, “Uluslaşma-Devletleşme”, *Ülkü*, 7/40, Haziran 1936, s. I-II. Bununla birlikte Peker, cumhuriyetçiliğe, demokrasiye, hürriyetçiliğe ve laikliğe karşı çıkan partileri gerici parti olarak sınıflandırmıştır. Bkz. *Recep Peker'in İnkılab Dersleri Notları*, s. 73.

H. SEÇKİN ÇELİK

ve ona hürriyeti cemiyetin malı olarak tattırmadan, devlet işlerinde murakabeye açık bir yol bırakmadan devamlı bir idare kurmak kabil olabileceğine inanmıyoruz.”⁶⁴

Liberal devlet tipinin ortaya çıkardığı sorunlar sınıf savaşına yol açmış ve sınıf ihtilalleri meydana gelmişti. İşçilerin sıkıntılarını gündeme taşıyan sosyalizm, aslında hürriyet inkılabı sayesinde mümkün olabilmiş; ancak zamanla “memelerini emzirdiği hürriyet anayı” yeterince kuvvetlenince ortadan kaldırmayı kendi amacı haline getirmişti.⁶⁵ Sosyalistler, sınıflar arasında bir uzlaşma olmasını kabul etmiyorlardı, ulus ve yurt kavramlarını ise üzerinde durmaya değmez kavramlar olarak görüyorlardı. Sosyalistlere göre savaş sadece işçi sınıfı için yapıldı ve bu yüzden sosyalistler liberal devlet içerisindeyken askerlerin aleyhinde oldukları halde komünist devlet içerisinde ona en yüksek bir yeri veriyorlardı.⁶⁶

Faşizm ise temelde Avrupa’daki sosyalizm korkusundan ortaya çıkmıştı. Faşizm, sınıf mücadelesine, uluslararasılığa, demokrasiye, farklı partilerin varlığına ve parlamentarizme karşıydı. Onu mutlakiyetçilikten ayıran hareketin başında bulunan kişinin bir hanedandan gelmesi olabiliyordu. Yine de Peker, hürriyet inkılabının getirdiklerinden sonra Avrupa’da böyle bir hareketin ortaya çıkmasını garipseyişini saklama ihtiyacı duymuyordu: “*Bu netice asırlar ve asırlar geçtikten sonra telakkilerin çok genişlemiş ve aydınlanmış olduğu Avrupa parçası üzerinde, bir kelime ile anlatılabilir ve bir benzetişle denebilir ki; faşizm, yirminci asırda sezarizmin dirilişidir.*”⁶⁷

Peker’e göre bu dirilen Sezarizm, sınıf ihtilaline bir tepki olarak görülebilirdi. Bununla birlikte faşist hareketler, ulusa ait her türlü kıymetleri körleten tek şef hâkimiyetini esas alan şekiller gösteriyorlardı. Peker, pek çekici bulmadığı anlaşılabilir bir eda ile faşist hareketlerde “bir renkte gömlek, bir tarzda selam ve bir sesle karşılama” gibi ortaklıklar ortaya çıktığını belirtiyor ve bu tarz şeyleri Türkiye’de de öven kişilerin çıktığından bahsediyordu. Bu övgüleri yapanlar, taklitçi hareketlerin başarısızlığa mahkûm olduğunu unutuyorlardı. Peker, Fransa’daki taklitçileri de bu bağlamda eleştiriyordu.⁶⁸

CHP Genel Sekreteri, Nazileri farklı bir başlık altında ele almıştı. Peker’e göre nasyonal sosyalizm, birbirleriyle uyum sağlaması imkânsız iki ideolojiyi yan yana getirme iddiası taşıyan çelişik bir yapıya sahipti. Nazilerin liberal devlete karşı olan herkesi kendi çatısı altında toplamak istemesi, bu çelişkiyi açıklıyordu. Nasyonal sosyalistlerin bir başka özelliği ise ırk milliyetçiliğini savunmalarıydı.⁶⁹

Elbette Peker’in faşizm ve nasyonal sosyalizmle ilgili görüşleri, ancak onun yazdıklarının bütününe bakıldığında daha net anlaşılacaktır. Peker, liberal ve sosyalist devlet tiplerine karşıydı. Liberal devlet mevcut sorunları çözemiyor, üstelik kendisini bile koruyamıyordu. Peker’in çok önem verdiği devlet otoritesini sağlamaktan acizdi. Sosyalizm ise sınıf çatışması fikrini savunuyordu ki bu da Peker’in milletleşme, kütleleşme⁷⁰ idealine aykırıydı. Üstelik sosyalizm beynelmilelci fikirleri savunuyordu; dolayısıyla milliyetçiliğe aykırıydı. Peker, “Türk milletinin büyük beşeriyet ailesinin bir uzvu” olduğunu; ancak beynelmilelçiliği savunmadıklarını dile getiriyordu.⁷¹ Milliyetçilik noktasında Peker, ırkı millet tanımının içine hiçbir konuşmasında dâhil etmemişti. Dil ve emel birliğine katılan gayrı-Müslimler de Türk milletinin bir parçasıydılar.⁷² Peker, milli birliği, bütünlüğü “en tılsımlı kuvvet” olarak görüyordu;⁷³ ancak “ulus birliği derken bunu en büyük milli cevher olan zekayı söndürücü ve yurddaşın düşünme, teşebbüs alma ve tetkik etme fakültelerini durgunluğa mahkûm edici ve nihayet kütleli sürüleştiren bir hale getirmekten dikkatle kaçınıyoruz.” demeyi de ihmal etmiyordu.⁷⁴

İktisat politikasına ilişkin olarak Peker hem liberal hem sosyalist/kolektivist politikaları reddediyordu; ancak Atatürk’ün kuşağının çok okuduğu Charles Gide ve Charles Rist’in “İktisadi Doktrinler Tarihi” kitabında yer verilen solidarist akım da bu iki iktisat görüşüne karşı çıkan bir akım olarak ele alınmıştı.⁷⁵ Peker’in de Kemalizm’de genel olarak görüldüğü üzere solidarist akımın etkisi altında⁷⁶ olduğunu düşünebiliriz; ancak pragmatik modernist yaklaşımın bir parçası olarak İtalya deneyimine de ilgi duyduğu anlaşılmaktadır. Bununla

⁶⁴ Recep Peker, “Disiplinli Hürriyet”, *Ülkü*, S. 3, 1933, s. 177-179.

⁶⁵ *Recep Peker’in İnkılab Dersleri Notları*, s. 36.

⁶⁶ *Recep Peker’in İnkılab Dersleri Notları*, s. 36, 42.

⁶⁷ *Recep Peker’in İnkılab Dersleri Notları*, s. 48.

⁶⁸ *Recep Peker’in İnkılab Dersleri Notları*, s. 52-53.

⁶⁹ *Recep Peker’in İnkılab Dersleri Notları*, s. 78, 86-88.

⁷⁰ Recep Peker, “Ülkü Niçin Çıkıyor”, *Ülkü*, S. 1, Şubat 1933, s. 1; Recep [Peker], “Halkevleri Açılma Nutku”, *Ülkü*, S. 1, Şubat 1933, s. 6.

⁷¹ Peker, *C.H.F. Programının İzahı*, s. 5.

⁷² Recep Peker, “Konuşunuz ve Konuşturunuz”, *Ülkü*, S. 1, Şubat 1933, s. 20; Peker, *C.H.F. Programının İzahı*, s. 7. Peker’in bu ifadeleri yalnızca hitabetin bir parçası değildi. Nitekim Peker’in genel sekreterliği sırasında azınlıkların Halkevlerine kabul edilip edilmeyeceklerine dair gelen soruya, bunun bir sakıncası olmadığı yönünde tüm teşkilata bir tamim gönderilerek karşılık verilmiştir. Bkz. *Cumhuriyet Halk Fırkası Kâtibiumumliğin F. Teşkilatına Umumi Tebliğatı*, C. 1, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, y.y 1933, s. 86.

⁷³ “Recep Peker’in Yeni Halkevlerini Açma Nutku”, *Ülkü*, S. 37, Mart 1936, s. 4.

⁷⁴ Peker, “Uluslaşma-Devletleşme”, s. IV.

⁷⁵ Charles Gide ve Charles Rist, *Histoire des Doctrines Economiques Depuis Les Physiocrates Jusqu’a Nos Jours*, Librairie du Recueil Sirey, Paris 1929, s. 703.

⁷⁶ Kemalizm’e solidarist korporatizmin etkisi hakkında bkz. Taha Parla, *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye’de Korporatizm*, İletişim Yayınları, İstanbul 2001.

RECEP PEKER'İN FAŞİZMLE İLGİLİ DÜŞÜNCELERİ VE BİR İDDİANIN SORGULANMASI

birlikte Peker, aslında korporatist bir yaklaşımı savunuyor olsa da, ısrarla korporatizme karşı olduğunu söyleyecektir.⁷⁷

Gençlik konusunda Peker, gençliğin “istikbalin ışığı” olduğunu bu sebeple onu yetiştirmek gerektiğini söylüyordu ve 1935 senesinde gençliği “disiplinli hürriyet” yaklaşımı çerçevesinde teşkilatlandırmak istediğini dile getirmişti.⁷⁸

Partisini güçlendirmek, partisinin etkisini arttırmak, liberalizmin düşüşe geçtiği bir dönemde devletçi yöntemlerle ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmek ve bunları yaparken sınıf çatışmasının ortaya çıkmasını engelleyecek bir devlet otoritesi tesis etmek isteyen Peker'in Almanya ve İtalya örneklerini bu bağlamda araştırmaya değer bulduğu söylenebilir. Ancak taklitçiliğe ve “yabancı ideolojilere” karşıtlığını her fırsatta dile getiren Peker, faşizmi Türkiye'nin tehdit olarak tanımladığı akımlar içerisinde sayıyordu.⁷⁹ Dolayısıyla bir faşizm övgüsü ya da onaylaması söz konusu değildi.

Bu pragmatik modernist yaklaşımların yarattığı kaygılarla ilgili bir açıklama getiren Munis Tekinalp, Kemalist politikacıların faşizmle devlet otoritesi bağlamında ilgilendiklerini bunun demokrasinin yadsınması anlamına gelmediğini ifade etmişti.⁸⁰ Gerçekten de Peker'in en çok üzerinde durduğu konu da bu olmuştu.

Kemalizm'le faşizm ve komünizm arasında benzerlik kurulmaması kaygısı hem iç hem de dış kamuoyuna yönelik açıklamalarda görülüyordu. Koçak, Peker'in Kemalizm'in totaliter akımlara yönelik mesafesini ABD'li bir muhabirle yaptığı mülakatta vurgulamaya özen gösterdiğini, ideolojisini yumuşatmaya çalıştığını; fakat bahsi geçen Alman gazetesine verdiği makalede “ideolojik ağırlığın rahatsız etmeyeceği” bir kamuoyuna hitap ettiği için daha rahat ifadeler kullandığını öne sürmüştür. Kanaatimizce Peker'in ABD'li gazeteciye verdiği mülakatta dile getirdiği ifadelerle Alman gazetesine verdiği makaledeki düşünceler arasında özünde dikkate değer hiçbir fark yoktur. Nitekim Koçak da Peker'in inkılâp tarihi derslerinde anlattığı görüşleri tekrarladığının farkında olduğunu gösteren bir dipnot vermiştir. Kuşkusuz Peker bir filozof değil; fakat bir politikacıdır ve hitap ettiği kamuoyunu bir ölçüde dikkate alması elbette doğaldır. Örneğin Peker, Alman gazetesine verdiği makalede “kan milliyetçiliği” hakkında bir yorum yapmaktan kaçınmıştır;⁸¹ ABD'li muhabire karşı koyu bir liberalizm eleştirisine girmezken, Alman gazetesinde yer verilen makalesinde de koyu bir faşizm eleştirisi yapmamıştır. Zira Peker sıradan bir politikacı değil CHP Genel Sekreteri'ydі. Ne var ki Peker, Türkiye'nin korporatist bir siyaset izlediğini kabul etmiyordu; dolayısıyla Amerikan kamuoyu nezdinde bunu geri plana atmaya çalıştığı iddiası pek anlaşılır değildir.⁸² Aynı şekilde, Recep Peker, gördüğümüz üzere Alman gazetesine verdiği makalede de korporatist bir siyaset izlendiğini kabul etmemişti ki bu da kamuoylarının farklı olmasıyla ilgili tezin açıklayıcı değerini ortadan kaldıran bir diğer noktadır. Ancak şurası açıktır ki, Peker de dâhil olmak üzere Kemalist entelektüel ve politikacılar, içeride ve dışarıda, Kemalizm'in komünizm veya faşizmden farklı, onlarla karıştırılmaması gereken bir ideoloji olduğunu ısrarla vurguluyorlardı.

SONUÇ

Recep Peker, 1930'lu yıllarda CHP'nin yeni teşkilatlanmasında önemli bir figür olarak ortaya çıktığı gibi Kemalist ideolojiyi formüle etme çabasında da ön plana çıkan bir isimdi. Partinin radikal kanadının bir mensubuydu ve muhalif hareketlere karşı sert, otoriter tavırlarıyla tanınıyordu. Peker, SCF karşısında alınan arzu edilmeyen seçim sonuçlarından ötürü partisini güçlendirmek ve özellikle propaganda ve halk eğitimi yoluyla Kemalist fikirleri yaygınlaştırmak istiyordu. Liberalizmin çifte krizi sonrasında 1930'lu yıllarda sadece Türkiye'de değil dünyada ekonomik krizle baş etme ve toplumu modernleştirme konularında gözler Londra, Paris, Washington üçlüsünden Berlin, Roma, Moskova üçlüsüne çevrilmişti. Recep Peker de parti teşkilatlanması, propaganda, güdümlü ekonomi gibi konularda bu örnekleri mercek altına alan isimlerden biriydi. Dolayısıyla Peker'in 1935'te İtalya'ya yaptığı ziyaret öncesinde de Kemalist politikacı ve entelektüeller faşist dünya görüşü ve parti örgütlenmesinden haberdardı. Pragmatik modernist diyebileceğimiz bir yaklaşım çerçevesinde, dünyadaki çeşitli partiler gibi faşist partilerin programları da Türkçeye çevrilmişti.

Recep Peker, tek parti döneminde CHP Genel Sekreteri olarak en uzun süre görev yapan iki isimden biriydi. Pragmatik modernist yaklaşım çerçevesinde Sovyet Rusya, İtalya ve Almanya hakkında yapılan incelemeler, partinin daha liberal eğilimli kanadında ve benzer çizgideki entelektüellerde endişelere sebep oluyordu. Bu endişeler yapılan açıklamalarla giderilmeye çalışılsa da, görüş ve yaklaşım farklılıkları elbette ortadan kalkmamıştı. Recep Peker ise, fazlasıyla otoriter yaklaşımıyla pragmatik modernizm çizgisini zorlayan bir profil olarak görülüyordu. Peker'in partinin devlet üzerinde kontrol sağlaması için bir gayret içine girmesi,

⁷⁷ Peker, “Uluslaşma-Devletleşme”, s. VII.

⁷⁸ Peker, “Halkevleri Açılma Nutku”, s. 6 ; C.H.P. Genel Sekreteri Recep Peker'in Söylevleri, Ulus Basımevi, Ankara 1935, s. 7.

⁷⁹ Peker, tehlikeli akımlar arasında şunları saymıştı: “anarşizm, Marksizm, faşizm, hilafetçilik, beynelmilelcilik.” Bkz. C.H.P. Genel Sekreteri Recep Peker'in..., s. 10.

⁸⁰ Munis Tekinalp, *Kemalizm*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 1998, s. 206.

⁸¹ Peker, “Uluslaşma-Devletleşme”, s. III.

⁸² Koçak, *Recep Peker*, s. 23, 30.

H. SEÇKİN ÇELİK

onunla Trakya Umumi Müfettişi Kazım Dirik arasında bir gerilime yol açtı. Peker'in bu türden ısrarlı girişimlerde bulunması Atatürk'ü bir tercih karşısında bıraktı ve Atatürk, partinin devlet üzerinde hakimiyet kurması fikrini kendi devlet anlayışına aykırı bulduğu için Peker'i görevden almayı seçti.

Atatürk'ün özel kalem müdürü ve genel sekreteri olarak görev yapmış olan Hasan Rıza Soyak, anılarında Atatürk-Peker ilişkilerine dair başka iddialarda bulundu. Buna göre Peker'in ve hatta daha sonrasında İnönü'nün gözden düşme sebepleri arasında Peker'in faşist partileri örnek alarak meydana getirdiği tüzük ve program taslaklarını Atatürk'e sunması da yer alıyordu. Soyak, Peker'in bu taslakları Atatürk hayattayken yapılan son kurultaydan önce sunduğunu yazmıştı; dolayısıyla Peker'in bu program önerisini 1935 Kurultayı öncesinde sunmuş olması gerekirdi. Oysa Peker'in İtalya ziyareti bu kurultaydan sonra gerçekleşmişti. Bu tutarsızlığın farkında görünen bazı araştırmacılar, 1932 yılında Başbakan İnönü ile birlikte önce Sovyetler Birliği'ne sonra da İtalya'ya giden heyet içerisinde yer alan Peker'in bu seyahatlerden sonra bu tür bir program taslağı hazırlamış olabileceğini öne sürdüler; buna göre hafızası Soyak'ı yanıltmış olabilirdi. Ancak eğer bu tarihlerde Peker böyle öneriler getirdiyse, bunun Soyak'ın anlattığı türden büyük bir tepki çekmiş olduğunu düşünmek mümkün görünmüyor; zira Peker 1936 ortalarına kadar CHP Genel Sekreteri olarak görev yapacak ve partinin örgütlenmesi işini üstelenecekti. Üstelik üniversitelerde verilen inkılap tarihi derslerini anlatacak, CHP'nin ideolojisini formüle etme çabalarını sürdürecekti.

Kanaatimizce Soyak'ın bahsettiği belgeler ortaya çıkmadıkça, başka bazı iddiaları sebebiyle de yeterince güvenilir bir nitelik göstermeyen Soyak'ın anılarını daha eleştirel bir tarzda okumak, hafızasının onu yanıltmış olabileceği ihtimaline yönelmekten daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Zira Soyak, Peker'in hazırladığını iddia ettiği program taslaklarıyla varlığına kimseleri inandıramadığı bir sözlü vasiyet üzerinden İnönü ile de konuyu ilişkilendirmektedir. Buna göre başka sebeplerin yanı sıra görmeden de olsa bu taslakları imzaladığı için Atatürk, İnönü yerine Fevzi Çakmak'ın cumhurbaşkanı olmasını sözlü olarak vasiyet etmiştir. Dönemin politik mücadelelerine böyle aktif bir şekilde katılarak müdahalede bulunmak isteyen ama bunda başarıya ulaşamayan Soyak'ın anılarının, muhalifi olduğu iki politik figürü "gerçek Kemalizm" halkasının dışında tutmaya çalışan bir anlatı ortaya koyduğunu düşünmek daha gerçekçi bir yaklaşım olacaktır.

Peker'in faşizme ilişkin yaklaşımını saptamak için Soyak'ın bahsettiği belgelerin bulunması zorunlu da değildir. Zira Peker kaleme aldığı çeşitli metinlerde, yaptığı konuşmalarda bu konudaki yaklaşımını ortaya koymuştur. Peker'in 1930'lu yıllarda, liberalizm ve parlamentarizme giderek artan dozda eleştiriler yönelttiğini, bu konudaki tutumunun sertleştiğini saptamak gerekiyor. Bununla birlikte faşizmi Türkiye için tehlikeli akımlar arasında gören Peker'e göre faşizm reaksiyoner bir nitelik göstermektedir. Peker, faşizmin liberalizm ve sosyalizm gibi sınıf çatışması meydana getiren akımlara karşı çıkmasında haklı yönler bulsa da, o, Kemalizm'in genel yaklaşımını faşizmden ayırmaya özen göstermiştir. Özellikle Nazi Almanyası'ndan farklı olarak Türkiye'nin ırkçılığı ve yayılcılığı reddettiğini vurgulamıştır. Onun Almanya ve İtalya örnekleriyle ilgilenişi, genel anlamıyla dönem içerisinde görülen pragmatik modernist yaklaşım içerisinde görülebilirse de, fazlasıyla otoriter eğilimlere sahip ve etkili bir politikacı oluşu, partinin daha liberal eğilimler taşıyan kanadının eleştiri oklarını üzerine çekmesi sonucunu doğurmuş, devlet üzerinde parti kontrolünü tesis etmeye çalışmasıysa genel sekreterliğinin sonunu getirmiştir.

KAYNAKÇA

1-Arşiv Kaynakları

Birleşik Krallık Ulusal Arşivleri (The National Archives of the UK)

FO 424/280 E3830/129/44.

FO 424/80 E 56127466/44.

FO 424/280 E 5660/466/44.

2-Gazeteler

Cumhuriyet, 25 Nisan 1932.

Cumhuriyet, 22 Mayıs 1932.

3-Araştırma Eserler

AHMAD, Feroz, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, çev. Yavuz Alogan, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1994.

ARZIK, Nimet, *Bitmeyen Kavga: İsmet İnönü*, Kurtuluş Matbaası, Ankara 1966.

ASKER, Ahmet, *Kemalist Türkiye'den Nazi Almanyası'na Karşılaştırmalı Bakışlar ve Algular 1929-1939*, Libra Kitap, İstanbul 2014.

RECEP PEKER'İN FAŞİZMLE İLGİLİ DÜŞÜNCELERİ VE BİR İDDİANIN SORGULANMASI

AULARD, Alphonse, *Fransa İnkılâbının Siyasî Tarihi*, Cilt 1, çev. Nazım Poroy, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011.

BARUTÇU, Faik Ahmet, , *Siyasi Hatıralar*, Cilt 1, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara 2001.

BAŞAR, Ahmet Hamdi, *Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye*, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını, Ankara 1981.

BERKES, Niyazi, *Propaganda Nedir?*, Recep Ulusoğlu Basımevi, Ankara 1942.

CANFORA, Luciano, *Avrupa'da Demokrasi: Bir İdeolojinin Tarihi*, çev. Neşenur Domaniç ve Nusret Avhan, Literatür Yayınları, İstanbul 2010.

CARR, E. H., *Yirmi Yıl Krizi 1919-1939*, Çev. Can Cemgil, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010.

C.H.P. Genel Sekreteri Recep Peker'in Söylevleri, Ulus Basımevi, Ankara 1935.

Cumhuriyet Halk Fırkası Kâtibiumumiliğinin F. Teşkilâtına Umumî Tebligatı, Cilt 1, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, y.y. 1933.

Cumhuriyet Halk Fırkası Kâtibiumumiliğinin F. Teşkilâtına Umumî Tebligatı, Cilt 3, Hakimiyeti Milliye Matbaası, y.y. 1934.

ÇELİK, Seçkin, *İnönü Döneminde Kemalizm*, Kırmızı Kedi Yayınları, İstanbul 2021.

DEMİRCİ, H. Aliyar, "Tek Parti Döneminde Siyaset-Gençlik İlişkilerine Bir Örnek: Gençlik Teşkilatı Tasarıları", *AÜSBF Dergisi*, S. 58/2, 2003, s. 55-77.

ESEN, Berk, "Nation-Building, Party-Strenght and Regime Consolidation: Kemalism in Comparative Perspective", *Turkish Studies*, S. 15/4, 2014, s. 600-620.

Falih Rıfki, *Roma, Kemalist Tiran ve Kaybolmuş Makidonya*, Hakimiyeti Milliye Matbaası, y.y. t.y.

Falih Rıfki, *Moskova-Roma*, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, y.y. 1932.

GIDE, Charles ve Charles Rist, *Histoire des Doctrines Economiques Depuis Les Physiocrates Jusqu'a Nos Jours*, Librairie du Recueil Sirey, Paris 1929.

GRIFFIN, Roger, *Faşizmin Doğası*, çev. Ali Selman, İletişim Yayınları, İstanbul 2014.

GÜL, Teoman, *Türk Siyasal Hayatında Recep Peker*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998.

HOBSBAWM, Eric, *Kısa 20. Yüzyıl Tarihi: Aşırılıklar Çağı 1914-1991*, çev. Yavuz Alogan, Everest Yayınları, İstanbul 2011.

HUNTINGTON, Samuel P., *Üçüncü Dalga: 20. Yüzyılın Sonlara Demokratlaşma*, çev. Ergun Özbudun, Kıta Yayınları, Ankara 2007.

İsmet Paşa'nın Siyasî ve İçtimaî Nutukları 1920-1933, Başvekâlet Matbaası, Ankara 1933.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, *Politika'da 45 Yıl*, İletişim Yayınları, İstanbul 2006.

KAYA, Nilgün Nurhan Peköz, *Türk Siyasal Hayatında Recep Peker*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 1999.

KOÇAK, Cemil, *CHP Genel Sekreterliği 1930-1945*, Alfa Basım Yayım, İstanbul 2018.

KOÇAK, Cemil, *Recep Peker Konuşuyor "Disiplinli Hürriyet"*, Alfa Basım Yayım, İstanbul 2018.

KOÇAK, Cemil, *Madalyonun Arka Yüzü: Tarihimizin Konuşulmayanları Yazılıyor*, Timaş Yayınları, İstanbul 2021.

KURDAKUL, Şükran, *Cezaevinden Babıali'ye, Babıali'den TİP'e Anılar*, Evrensel Basım Yayım, İstanbul 2003.

KUTAY, Cemal, "Açık Konuşabilir miyiz?" *Millet*, S. 98, 1947, s. 3,4, 13.

LE GOFF, Jacques, "Önsöz", *Tarih Savunusu veya Tarihçilik Mesleği*, yaz. Marc Bloch, çev. Ali Berktaş, İletişim Yayınları, İstanbul 2013, s. 9-39.

MANN, Michael, *Faşistler*, çev. Ulaş Bayraktar, İletişim Yayınları, İstanbul 2015.

H. SEÇKİN ÇELİK

MAZOWER, Mark, *Karanlık Kıta: Avrupa'nın 20. Yüzyılı*, çev. Mehmet Moralı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2008.

Menemenli Ethem, *İnkılâbımız: İdeoloji ve Realite Karşısında*, Tan Matbaası, İstanbul, 1934.

ÖZKAYA, Ahmet “Cumhuriyet Döneminin İdeoloğu: Recep Peker'in Kişiliği ve İdeolojilere Bakışı”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, S. 7/3, 2020, s. 146-156.

PARLA, Taha, *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm*, İletişim Yayınları, İstanbul 2001.

PAXTON, Robert O., *Faşizmin Anatomisi*, çev. Hakan Atay ve Hivren Demir Atay, İletişim Yayınları, İstanbul 2014.

PAYNE, Stanley, “Faşizm: Taslak Bir Tanım”, *Karşılaştırmalı Faşizm Çalışmaları*, der. Constantin Iordachi, çev. İsmail Ilgar, İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s. 161-186.

PEKER, Recep, *C.H.F. Programının İzahı*, Ulus Matbaası, y.y. ty.

PEKER, Recep, “Ülkü Niçin Çıkıyor”, *Ülkü*, S. 1/1, 1933, s. 1-2.

PEKER, Recep, “Halkevleri Açılma Nutku”, *Ülkü*, S. 1/1, 1933, s. 6-8.

PEKER, Recep, “Konuşunuz ve Konuşturunuz”, *Ülkü*, S. 1/1, 1933, s. 20-22.

PEKER, Recep, “Disiplinli Hürriyet”, *Ülkü*, S. 1/3, 1933, s. 177-180.

PEKER, Recep, “Uluslaşma-Devletleşme”, *Ülkü*, S. 7/40, 1936, s. I-VII.

RABINBACH, Anson, “Restoring the German Spirit: Humanism and Guilt in Post-War Germany”, *German Ideologies Since 1945: Studies in the Political Thought and Culture of the Bonn Republic*, ed. Jan-Werner Müller, Palgrave Macmillan, New York 2003, s. 23-39.

“Recep Peker'in Yeni Halkevlerini Açma Nutku”, *Ülkü*, S. 7/37, 1936, s. 1-5.

Recep Peker'in İnkılab Dersleri Notları, Ulus Basımevi, Ankara 1936.

SCHIVELBUSCH, Wolfgang, *Uzak Akrabalar: Faşizm, Nasyonal Sosyalizm, New Deal 1933-1939*, çev. Muhammet Metin, İletişim Yayınları, İstanbul 2014.

SİNANOĞLU, Nüşet Haşim, *Faşizm ve Onun Devlet Sistemi*, Muallim A. Halit Kitaphanesi, İstanbul 1933.

SOYAK, Hasan Rıza, *Atatürk'ten Hatıralar*, C. 1-2, Yapı ve Kredi Bankası, İstanbul 1973.

TANÖR, Bülent, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008.

TEKİNALP, Munis, *Kemalizm*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 1998.

TUNÇAY, Mete, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*, Yurt Yayınları, Ankara 1981.

TURAN, Murat, *CHP Yönetiminin Dünya Partileriyle İlişkileri-Yaklaşım Yöntem ve Tercihler (1923-1950)*, Libra Kitap, İstanbul 2017.

TURAN, Murat, “Bir Tarih Anlatısının Dönüşümü: Recep Peker'in Raporları”, *Toplumsal Tarih*, S. 326, 2021, s. 50-54.

VELİDEDEOĞLU, Hıfzı Veldet, *İlk Meclis*, Cumhuriyet Yayınları, y.y., 1999.

